

Jaargang 44
Nummer 1
Februari 2013

Bezoek aan de
Raad van State

Maatschappij Politiek

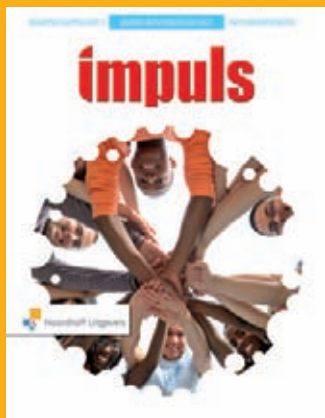

Vakblad voor
Maatschappijleer

Nu ook
met
katernen
voor M2!

 Noordhoff Uitgevers

De nieuwe **Impuls**
3^e editie vmbo bovenbouw
voor M1 en M2:
actueel, aansprekend
en betrouwbaar.

impuls

Kies NU voor een nieuwe Impuls!

Vraag nu uw beoordelingsexemplaar aan via
www.impuls.noordhoff.nl

Noordhoff Uitgevers werkt voor de docent

Redactioneel

Pops, paps, portfolio's, slb'ers, assessments, dublin-descriptoren, ik kan nog wel even doorgaan: het onderwijs-volapük kent een dikke vocabulaire van woorden en tot zelfstandig naamwoord geworden afkortingen, waarvan de praktische betekenis voor buitenstaanders onbegrijpelijk is. Lelijke woorden bovendien. Ooit legde een door de wol geverfde collega me uit dat onderwijs dat zijn eigen activiteiten omschrijft in een jargon dat alleen insiders kunnen begrijpen, kennelijk niet in staat is algemeen aanvaarde didactische beginselen op zichzelf toe te passen en alleen daarom al geen goed onderwijs kan zijn.

Bovendien blijkt dat in dat jargon woorden, waarvan we de betekenis allemaal menen te kennen, ineens iets heel anders en soms zelfs het tegengestelde betekenen, zoals *kwaliteit*: als je dat woord tegenkomt in samenstellingen als 'verhoging van de onderwijskwaliteit', dan is dat meestal in stukken waarin maatregelen worden aangekondigd om lessen te beperken of niveau-eisen te verlagen. Zo kan de afwijzing door de MBO Raad van inhoudelijke niveau-eisen voor burgerschapsvorming (de raad volstaat met een inspanningsverplichting) als een kwaliteitsverhogende maatregel worden gepresenteerd.

Laat ik ook eens jargon gebruiken, filosofisch jargon, om dit verschijnsel te benoemen: *vervreemding*.

Gelukkig zijn er tegenkrachten, critici die wijzen en zeggen: 'Kijk nog eens goed, deze keizer heeft echt geen kleren aan'. Ze verdienen het te worden gehoord. Mijn oproep voor 2013, vergezeld nog van de beste wensen: laten we ophouden te spreken in een bargoens dat ons vervreemdt en ons doet afdwalen van wat de doelstellingen van goed onderwijs zijn.

Hans van der Heijde

Inhoud

Maatschappijleer plantte eerste zaadje	4
<i>Maatschappijleerdocenten bezoeken Raad van State</i>	
Samen beslissen is ook democratie	6
<i>Onderzoek naar democratie-concepten van Nederlandse jongeren</i>	
Informele nascholing	10
<i>Televisiekijken en lezen ter opwaardering van vakkennis</i>	
Moreel failliet	12
<i>De incompetentie van quasibesturen</i>	
Vijf vragen aan de Kamervoorzitter	15
Hetzelfde onderwerp, maar dan anders	16
<i>De rol van framing in de politiek</i>	
Jamaicaanse schoonmoeder op bezoek	18
<i>Religieuze rituelen bij leerlingen</i>	
RUBRIEKEN	
Grom	19
De werkvloer	21
<i>Voornemens</i>	
Geknipt	22
Lesmateriaal	23
<i>Massamedia en terrorisme</i>	
Recensies	25
<i>Burgerschapsvorming Maatschappijleer Gevaarlijke vrouwen</i>	
NVLM	30
Gesignaleerd	31

Maatschappijleer plantte eerste zaadje

Coen Gelinck

In lessen Maatschappijleer leren leerlingen dat de Raad van State de regering adviseert over wetsvoorstellen. Hoe dit Hoog College van Staat tot zijn adviezen komt wordt in de meeste maatschappijleerboeken niet vermeld. Reden voor de Raad van State om dit, op verzoek van ProDemos, haarfijn uit te leggen aan de vijftig maatschappijleerdocenten die op 2 november jongstleden voor een studiemiddag naar Den Haag kwamen.

De eerste sprekers van de middag verwijzen naar hun lessen Maatschappijleer als ze willen uitleggen waarom ze bij de Raad van State zijn gaan werken: daar is het zaadje geplant! Just van der Hoeven is wetgevingsjurist bij de Raad van State en Arnold Weggeman is plaatsvervangend directeur van de directie Advisering. Zij zijn dus de juiste mensen om de aanwezige docenten alles over de adviserende taak van de Raad van State te vertellen.

Hoog College van Staat

De Raad van State is één van de Hoge Colleges van Staat. Dit betekent dat hij zijn taken als wetgevingsadviseur en hoogste algemene bestuursrechter onafhankelijk van de regering uitoefent. De Raad van State heeft een eigen plek in de Grondwet, waarin overigens alleen de adviesfunctie staat vermeld. De taak als bestuursrechter wordt niet apart genoemd. De Raad van State heeft op dit moment twaalf leden, in de nieuwe Wet op de Raad van State uit 2010 is bepaald dat de Raad uiteindelijk uit tien leden en een vicepresident zal bestaan. Die functie wordt momenteel door Piet Hein Donner vervuld. Bij diezelfde wetswijziging noemt een scherpere scheiding tussen de directie Advisering en de directie Bestuursrechtspraak, zodat de scheiding der machten verder in de organisatie is

doorgevoerd. Van de in totaal zeventig staatsraden hebben er maximaal tien een dubbelbenoeming: zij spelen zowel een rol in de advisering als in de rechtspraak. Een deel van de staatsraden is ook lid van de Raad van State, op dit moment zijn dat er dus twaalf.

Adviezen

De Raad brengt 500 à 600 adviezen per jaar uit over wetsvoorstellen, algemene maatregelen van bestuur, goedkeuring van internationale verdragen en over onder meer de Miljoenennota. In het tweede jaar na het aantreden van het kabinet is het vaak erg druk, terwijl het direct na verkiezingen bij de directie Advisering vaak wat rustiger is. De Raad kan ook ongevraagd advies uitbrengen, maar dat gebeurt niet vaak. Een advies wordt uitgebracht voordat een wetsvoorstel naar de Tweede Kamer gaat. De Tweede Kamer krijgt het advies van de Raad van State samen met de reactie van de minister of ministerraad toegestuurd.

Bij de directie Advisering werken twintig staatsraden en 25 ondersteunende juristen. Zij delen de adviesaanvragen in categorieën in. Eenvoudige adviezen kunnen vaak binnen een maand worden uitgebracht, bij ingewikkelder zaken duurt het maximaal drie maanden. Als er echt spoed is, kan een advies ook binnen een dag of een week worden uitgebracht. Zo

was het advies over de langstudeerboete binnen een week vastgesteld.

De procedure vangt aan met een wetgevingsjurist die naar het wetsvoorstel kijkt. Net als een tandarts gaan de medewerkers van de Raad met een haakje op zoek naar de zwakke plekken in het voorstel. Wordt een dergelijk gaatje gevonden dan wordt op die plek geboord om dat bloot te leggen. Na dit voorbereidende werk wordt met een staatsraad overlegd en daarna met een groep staatsraden. Uiteindelijk wordt het advies plenair vastgesteld in de directie Advisering. Deze plenaire bijeenkomst is elke woensdagmiddag om twee uur. Het advies eindigt met een soort rapportcijfer en wordt het *dictum* genoemd. Dat dictum is de *schrik* van menig ambtenaar van een departement, want het zegt natuurlijk iets over de voorbereiding van het wetsvoorstel. Als de directie Advisering veel kritiek heeft, moet het wetsvoorstel terug naar de ministerraad.

Politiek

Veel mensen vinden de Raad van State een politiek orgaan. Men kan in elk geval zeggen dat de Raad van State in een politieke context werkt. De Raad houdt rekening met die politieke context, want het is niet zinnig een advies uit te brengen waar niemand wat mee doet. In die zin is het werk van de Raad *politiek*, maar niet *partijpolitiek*. Om een *politiek neutraal* advies

Leden

Bij de benoeming van de leden van de Raad van State speelt naast een specifieke deskundigheid ook politieke kleur een rol. Er wordt naar een goede afspiegeling van de politieke stromingen gestreefd. Omdat het ook personen met bestuurlijke ervaring moeten zijn, komt de afspiegeling niet helemaal overeen met de verhoudingen in de Tweede Kamer. Je hoeft geen jurist te zijn om deel uit te maken van de Raad, maar de meeste staatsraden zijn dat wel. Uitzonderingen zijn politoloog Wim Deetman en econoom Hans Borstlap. Borstlap maakt samen met andere staatsraden deel uit van een groep die zich met sociaaleconomische onderwerpen bezighoudt. Als er een advies over een sociaaleconomisch wetsontwerp moet worden uitgebracht kan de Raad van State echter ook een bijeenkomst met externe deskundigen beleggen. Ook gaat de Raad soms bij uitvoeringsorganisaties langs om te onderzoeken wat het effect van een wetsvoorstel in de praktijk zou zijn.

*De vergaderzaal van de Raad van State
(foto: Raad van State)*

Jezus Redt

Na dit leerzame en interactieve college over advisering volgde een rondleiding door het bijzondere gebouwencomplex van de Raad van State aan de Kneuterdijk. Natuurlijk mocht ook een presentatie over de rechtsprekende taak van de Raad van State niet ontbreken. In een nagespeelde rechtszitting, voorgezeten door staatsraad Janny Kranenburg, werd uitspraak gedaan in de zaak *Jezus Redt*. 'Meneer Schoonbrood' ging in hoger beroep tegen de dwangsom die een gemeente hem heeft opgelegd omdat hij met grote witte letters *Jezus redt* op het dak van zijn boerderij heeft geschilderd. De rol van de gemeenteburgemeester, meneer Schoonbrood en zijn buurvrouw werden met verve gespeeld door juristen van de directie Bestuursrechtspraak van de Raad van State. De docenten bleken verdeeld over de vraag wie in het gelijk moest worden gesteld. Met het rollenspel *Jezus redt* dat door ProDemos is ontwikkeld, kunnen de docenten nu ook in hun eigen klas aan de slag.¹ ◀

te kunnen uitbrengen, is vooral een vast toetsingskader van belang. Eerst kijkt de Raad of er wel sprake is van een probleem en of dat probleem met dit wetsvoorstel wordt opgelost. Zo was in een bepaald wetsvoorstel opgenomen dat in plaats van een lamp op de fiets ook een lampje op de kleding mocht worden gedragen. In dat voorstel was echter als voorwaarde gesteld dat het fietslampje niet zou mogen bewegen. De Raad van State gaf in zijn advies aan dat dit niet realistisch is. Verder wordt naar de juridische kwaliteit van het voorstel gekeken. Is het bijvoorbeeld in strijd met hoger recht of het internationaal recht? Als een wetsvoorstel de boerka verbiedt, moet dan niet ook de integraalhelm worden verboden? Ten slotte is er een wetstechnische toets: heeft het voorstel een logische opbouw en is het innerlijk consistent? De Eerste Kamer kijkt net als de Raad van State naar de kwaliteit van wetgeving, maar wel op een ander moment in het wetgevingsproces. De Tweede Kamer kan al van alles

hebben veranderd aan het wetsvoorstel waarover de Raad van State advies heeft uitgebracht. Een wetsvoorstel kan zelfs zo zijn geamendeerd dat de minister opnieuw advies aan de Raad van State vraagt.

Geheim

De adviezen van de Raad van State zijn – net als de wetsvoorstellen – geheim totdat het kabinet het wetsvoorstel naar de Tweede Kamer stuurt. Voor wetsvoorstellen begint dat overigens iets te veranderen, omdat burgers tegenwoordig via internetconsultaties al op een wetsvoorstel kunnen reageren. Denk aan het wetsvoorstel waarin het voornemen staat om Culturele en Kunstzinnige Vorming af te schaffen. Sommige adviezen worden nooit openbaar, omdat het wetsvoorstel niet bij de Tweede Kamer wordt ingediend. Initiatiefvoorstellen van Tweede Kamerleden worden wel openbaar gemaakt voordat ze voor advies naar de Raad van State gaan.

Noot

1. www.prodemos.nl/Voor-scholen/Lesmateriaal/Voortgezet-onderwijs-en-mbo/Rechtsstaat

Samen beslissen is ook democratie

Isolde de Groot

In haar promotieonderzoek onderzocht Isolde de Groot de verhalen van 27 jongeren tussen de zestien en twintig jaar over hun burgerschap in een democratische en pluriforme samenleving. Hiertoe zijn in 2009 en 2010 op vier scholen in Utrecht veertien jongeren uit mbo-1 en dertien uit vwo-5 geïnterviewd. Een van de deelvragen in dit onderzoek was hoe de burgerschapsverhalen van deze jongeren zich tot een breed democratieconcept verhouden. In dit artikel volgt een beknopte beschrijving van het brede democratieconcept dat De Groot ontwikkelde en van enkele onderzoeksresultaten inzake het dominante democratieconcept in de verhalen van jongeren.

Op het gebied van burgerschapsontwikkeling en burgerschapsvorming kent Nederland een aantal onderzoekers die een breder democratieconcept hantieren. Zo onderzochten Leenders, Veugelers en De Kat (2008) de mate waarin docenten streven naar het bevorderen van kritisch democratisch, autonoom of aanpassingsgericht burgerschap. In 2011 ontwikkelde De Winter samen met Eduniek een schoolbreed programma voor de bevordering van een democratische manier van leven en een democratische schoolcultuur. In hun pleidooi voor burgerschapseducatie vanuit een breder democratieconcept bekritiseerden Veugelers en De Winter tevens enkele aspecten van het huidige burgerschapsdiscours in onderwijs en politiek. Zo wees Veugelers (2007) erop dat een focus op aanpassing en autonomie in het burgerschapsonderwijs gevolgen

heeft voor de sociale betrokkenheid van leerlingen en hun vermogen en wens om aan de bevordering van een rechtvaardige en duurzame samenleving bij te dragen. De Winter (2011) wees erop dat een democratie van binnenuit kan worden bedreigd, onder andere wanneer mensen een onverschillige houding ten aanzien van de ontwikkeling van de democratie hebben. Tot op heden ontbreekt het in Nederland echter aan empirisch onderzoek naar democratieconcepten die jongeren ontwikkelen.

Onderzoek

Veugelers en de Winter beschreven al hoe een breder democratieconcept de doelstellingen van burgerschapsonderwijs beïnvloedt. Aannemelijk is dat het democratieconcept dat jongeren zelf ontwikkelen eveneens hun demo-

cratische competenties en engagement beïnvloedt: leert men dat democratie hetzelfde is als politiek en dat zijn verantwoordelijkheid tot 'geïnformeerd stemmen' beperkt is, dan ontwikkelt men (mogelijk) andere democratische vaardigheden en onderneemt men andere activiteiten dan wanneer men democratie ook ziet als een manier van leven die vraagt dat men met mensen buiten zijn eigen kring het gesprek kan aangaan en tot beslissingen kan komen. Doel van dit onderzoek was de verwerving van inzicht in de democratieconcepten en het democratisch engagement dat jongeren ontwikkelen. Indirect verschaft dit onderzoek tevens inzicht in de aan- of afwezigheid van de benodigde ruimte, democratische discoursen en infrastructuur voor de ontwikkeling van hun perceptie en waardering van democratie. Ook draagt het bij tot de ontwikkeling van een breder democratieconcept. De resultaten leidde tot aanbevelingen voor onderzoek en onderwijs op het gebied van *lived citizenship*: de manier waarop jongeren hun burgerschap beleven.

De data voor dit deel van mijn onderzoek zijn verzameld in een tweetal interviews. Het eerste interview betrof een focusgroep waarin vijf vragen met jongeren zijn besproken:

- Wat houdt democratie volgens jou in?
- Vind je het belangrijk om in een democratische samenleving te wonen?
- Wat vind je goed gaan in onze democratie?
- Wat vind je niet zo goed gaan?
- Vind je dat je zelf een verantwoordelijkheid in de democratie hebt? Heb je hier eerder over nagedacht?

Het tweede interview betrof een individueel interview waarin iedere jongere naar de achtergrond van hun ideeën over democratie en hun verantwoordelijkheid hierin werd gevraagd, alsmede naar hun waardering van het leven in een democratische samenleving. Alvorens enkele resultaten te beschrijven, wordt eerst het voor dit onderzoek ontwikkelde brede democratieconcept geïntroduceerd.

Breed democratieconcept

Op basis van het onderscheid tussen smalle (*thin*) en brede (*thick*) democratieconcepten, dat vier onderzoekers op het gebied van democratisch burgerschapsonderwijs in de Verenigde Staten

Aspect 1: Democratie als een continu ontwikkelend politiek systeem

Kenmerken	Interviewfragment
Het politieke en juridische systeem is nooit uitontwikkeld; wordt beïnvloed en is ontstaan vanuit verschillende normatieve frames en zoekt tevens naar een overstijgend perspectief; wordt mede gevormd door de democratische cultuur en ethos in het politieke, economische en maatschappelijke domein, en probeert deze tevens te versterken.	'Het politieke systeem bepaalt hoe wij met elkaar omgaan door de regels die het stelt. Aan de andere kant is het ook zo dat als wij het niet gewend zijn, er nooit zo'n politiek zal komen. Door ons stemrecht hebben we ook veel in te brengen, maar de standaard zit er al in'. Daisy ² , vwo, 16 jaar

Aspect 2: Democratie als een respect en rechtvaardigheid bevorderende cultuur

Kenmerken	Interviewfragment
Een cultuur van samenwerken (gedeelde autoriteit en verantwoordelijkheid) en van gezamenlijke reflectie op de organisatie van inspraak; een queeste naar respectvolle relaties en gelijkheid bevorderende structuren; het gezamenlijk (re)construeren van publieke waarden vanuit een brede visie (ethos) op het omgaan met een verscheidenheid aan normatieve frames.	'Ik vind het belangrijk dat mensen in een democratie met elkaar in gesprek gaan, omdat je door met elkaar te praten een ander beeld kunt krijgen van iets of iemand waardoor je op een andere wijze ermee omgaat misschien. Door elkaar te leren kennen kan er iets van de spanning verdwijnen en dat scheelt heel veel, denk ik'. Shannon, vwo, 16 jaar

Aspect 3: Democratie als een op het bijdragen aan een multipolaire samenleving gericht ethos

Kenmerken	Interviewfragment
Het veroordelen van polariserende visies op normatieve frames en statische beelden van culturele, politieke en religieuze tradities; erkenning van de queeste van de <i>multipolaire samenleving</i> (Mouffe 2005) om gezamenlijk <i>publieke</i> waarden te bevragen en te (re)construeren; herkenning van en deliberatie over de rol van normatieve frames in de ontwikkeling van publieke waarden en een democratisch ethos.	'In een dictatuur leer je alleen maar over één ideologie, één manier van denken en zo; in een democratie leer je over verschillende manieren van denken en dan kun je ook echt iets vinden en jezelf ontwikkelen en (inzien) waarom mensen zo denken. Je kan je eigen ideologie misschien zelfs bedenken'. Josh, vwo, 18 jaar

en Canada hebben gemaakt (Carr 2011; Parker 2003; Thayer-Bacon 2008, Westheimer & Kahne 2004) kwam ik tot een onderscheid in drie aspecten van een breed democratieconcept: als een politiek systeem in ontwikkeling, als een respect en rechtvaardigheid bevorderende cultuur, en als een op het bijdragen tot een multipolaire samenleving gericht ethos.¹ Bovenstaande tabellen geven inzicht in een aantal kenmerken van elk aspect en de samenhang tussen de aspecten. Tevens wordt elk aspect geïllustreerd aan de hand van een interviewfragment dat in het onderzoek als *breed* is gecategoriseerd.

Jongeren en hun democratieconcepten

De verhalen van veertien van de 27 jongeren bevatten een mix van brede en smalle concepten. Slechts vijf van de

27 jongeren hadden een verhaal waarin elementen van een breed democratiebegrip de boventoon voerden. Analyse van die verhalen over hetgeen in relatie tot het democratische politieke systeem niet zo goed gaat, wees uit dat jongeren regelmatig (vijf maal of meer) naar *dom* stemgedrag, het politieke circus en gebrekkige professionaliteit van politici verwezen. Andere beperkingen werden nauwelijks door hen genoemd, zoals gebrek aan transparantie, groeiende macht van professionals en niet-democratisch gekozen instituties en multinationals.

Ten aanzien van de democratische cultuur bekritiseerden deze jongeren regelmatig disrespect tussen bevolkingsgroepen en excessen rond vrijheid van meningsuiting. Zoals verwacht op basis van rapporten (Onderwijsraad 2012) en van onderzoek naar de

beperkte inspraakmogelijkheden voor jongeren binnen en buiten Nederland, benoemden maar vijf jongeren inspraak op school of werk als onderdeel van democratie. Drie bekritiseerden de inspraakmogelijkheden op school. Daarnaast hadden deze jongeren weinig ideeën over mogelijke bedreigingen voor de democratie, naast onvrede onder de bevolking in samenhang met economische malaise en *slechte* politiek. In het algemeen beschouwden jongeren democratie als een gegeven.

Burgerschapsonderwijs

Bovengenoemde resultaten laten zien dat maar weinig jongeren aandacht hebben besteed aan het ontwikkelen van hun democratieconcept en democratische competenties die verder gaan dan *geïnformeerd kunnen stemmen*. Ze suggereren tevens dat er in

Tweede Kamer
DER STATEN-GENERAAL

De Tweede Kamer in de klas

Hoe leg je democratie en politiek uit in de klas? Door in debat te gaan. De Tweede Kamer organiseert gratis workshops voor docenten geschiedenis en maatschappijleer. Tijdens de workshop getiteld 'Kamerdebat in de klas' krijgt u een rondleiding door het parlamentsgebouw en gaat u aan de slag met de debatvorm zoals die in de Tweede Kamer wordt gehanteerd. Deze debatvorm kunt u in uw eigen lessen gebruiken om leerlingen spelenderwijs duidelijk te maken wat democratie inhoudt en hoe politiek werkt

Kijk voor meer informatie en de beschikbare data op www.tweedekamer.nl > Voor het onderwijs > Kamerdebat in de klas.

Wilt u zich aanmelden? Mail dan naar debatteren@tweedekamer.nl.

Foto: Wikimedia

het burgerschapsonderwijs van deze jongeren weinig ondersteuning voor de ontwikkeling van hun democratieconcepten is geweest. Ik ondersteun dan ook de aanbeveling van de Onderwijsraad om democratie uitdrukkelijker als uitgangspunt van burgerschapsonderwijs te formuleren. In het bijzonder denk ik dat het belangrijk is meer handvatten te bieden voor de ontwikkeling van democratisch engagement vanuit een breder democratieconcept. ◀

Noten

1. Voor een uitgebreide beschrijving van dit democratieconcept verwijs ik naar mijn proefschrift dat in 2013 verschijnt.
2. De namen in dit artikel zijn gefingeerd.

Referenties

- Bovens, M., 'De diplomademocratie. Over de spanning tussen meritocratie en democratie', in: *Beleid en Maatschappij*, 33 (4), 2006, pp.205-218
- Carr, P.R. *Does your vote count?: critical pedagogy and democracy*, Peter Lang, New York, 2011
- Winter, M. de, *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding*, SWP Publishers, Amsterdam, 2011
- Goodson, I. F. 'The inversion of democracy: historical periods and democratic possibilities', in M. Fielding, K. Facer, I. Goodson and J. Schostak, *Democracy, education and research: the conditions of social change*, Routledge, London and New York, forthcoming
- Kahne, J., and E. Middaugh & CIRCLE, *Democracy for some: The civic opportunity gap in high school. Circle working paper 59*, 2008, www.civicyouth.org.
- Leenders, L., Veugelers, V. & De Kat, E., 'Teachers' views on citizenship education in secondary education in The Netherlands', in: *Cambridge Journal of Education*, 38 (2), 2008, pp.155-170
- Mair, P., *Representative versus responsible government*, MPIfG, Köln, 2009
- Mouffe, C., *The return of the political* (2nd ed.), Routledge, New York, 2005
- Onderwijsraad, *Verder met burgerschap in het Onderwijs*, Onderwijsraad, Den Haag, 2012
- Osler, A., & Starkey, H., *Changing citizenship: Democracy and inclusion in education*, Open University Press, Maidenhead, 2005.
- Parker, W., *Teaching Democracy: Unity and Diversity in Public Life*, Teachers College Press, New York, 2003
- Thayer-Bacon, B., *Beyond liberal democracies in schools. the power of pluralism*, Teachers College Press, New York, 2008
- Veugelers, W., Derriks M. & De Kat, E., 'Actieve participatie leerlingen en burgerschapsvorming', in: *De Pedagogische Dimensie*, 41, 2005, ILO Universiteit van Amsterdam
- Westheimer, J. & Kahne, J., 'What kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy', in: *American Educational Research Journal*, 41(2), 2004, pp.237-269.

Isolde de Groot is promovenda aan de Universiteit van Humanistiek in Utrecht.

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: menp@prodemos.nl.

Informele nascholing

Wolter Blankert

De leraar wordt elk jaar beter. Constant is hij immers in de weer met het opkrikken van je professionalisering. Nascholing moet daarvan de kern uitmaken, maar nascholing waarin? Met de mix van pedagogie en didactiek ben je op de lerarenopleiding al tot brakens toe volgepropt. Van vakkennis daarentegen kan men nooit genoeg krijgen.

Een cursus in een verafgelegen oord? Niet nodig, leerkrachten kunnen toch lezen? De maatschappijleerleraar verkeert daarbij in de bevoorrechte positie dat de krant tevens vakliteratuur vormt, terwijl het zo nu en dan ter hand nemen van een politiek getint boek evenmin als straf wordt ervaren. Zelfs hangend voor de televisie valt er via documentaires en praatprogramma's heel wat te *professionaliseren*, om nog maar te zwijgen van het internet. Het enige probleem bij deze vormen van informele nascholing is tot een overtuigende omschrijving in het *portfolio* te komen.

Televisie

Op de beeldbuis wordt de kijker met de meest uiteenlopende visies op de wisselwerking tussen de Nederlandse en de Europese politiek geconfronteerd, bij elkaar diepgaander en veelzijdiger dan de beste cursus. Begin december 2012 werd de filosoof John Gray in *Buitenhof* over de euro bevraagd. Volgens deze Brit is de invoering daarvan een wel heel stomme streek geweest. Dit Europese *bindmiddel* ontpopt zich tot splijtzwam. In Zuid-Europa leidt de harde euro tot sociale onrust, die over tien tot vijftien jaar in bloedvergieten zal ontaarden, onder meer door gewelddadig optreden tegen immigranten. Vervolgens zal de Europese Unie (EU) uiteenspaten. Een oplossing is volgens Gray een gepasseerd station, zodat werkeloos moet worden toegezien hoe dit rampscenario zich voltrekt. Een paar dagen daarna mocht Frits Bolkestein deze analyse nog wat opfleuren

in *Pauw en Witteman*. Die had altijd al geweten dat één munt voor een club landen nooit kan werken. Duitsland was daarom tegen geweest, maar vanwege de Holocaust had dit land zich om laten praten (in ruil voor de Franse medewerking aan de hereniging gaf West-Duitsland de Duitse Mark prijs – een rationele politieke ruil, *WB*). Bolkestein leek geheel te zijn vergeten dat hijzelf bij de besluitelevisievorming over de invoering van de euro in Nederland mede aan de knoppen zat. Tegengas gaf hij toen niet en daar was al helemaal geen sprake van na zijn benoeming als eurocommissaris. Zo schaarst hij zich met zijn vrijblijvende *wijsheid achteraf* bij het gros van de economen die in 1992 de euro als een *logische stap* beschreven om twintig jaar later haarfijn uit te leggen dat een muntunie onverenigbaar is met een statenbond. In 1992 bestonden er best economen en anderen die op de gevaren wezen, maar die golden als niet serieus te nemen querulanten. Een prominent vertegenwoordiger daarvan was de hoge EU-ambtenaar op monetair gebied Bernard Connolly die, anders dan Bolkestein, zijn bezwaren in 1995 aansprekend in *The rotten heart of Europa* te boek stelde, waarna hij op staande voet werd ontslagen (in 2001 vonniste het Europese Hof naar aanleiding hiervan dat onmiddellijk ontslag van kritische ambtenaren rechtmatig is). Naast eurosceptici laten de praatprogramma's ook fans van de euro opdraven, zoals ze ook hete hangijzers in Nederland van verschillende kanten (laten) belichten. Wie al deze babbelses-

sies kan verdragen (bij een dagelijks programma valt de kwaliteit niet dagelijks te garanderen) blijft goed op de hoogte. Het zappen naar documentaires brengt de *professionalisering* op een nog hoger peil.

Boekenwijsheid

Het ouderwetse boek moet niet worden afgeschreven, want het heeft zijn nut bewezen om een iets breder perspectief te bieden. Over de Nederlandse politiek blijven met zekere regelmaat boeken verschijnen, over maatschappelijke kwesties rollen ze aan de lopende band van de persen. Toch is het geen noodzaak veertig titels in de iPad te laden, dat is meer iets voor maniakken. Wie op het terrein van de Nederlandse politiek behoefte heeft aan historisch perspectief kan terecht bij *Parlementaire geschiedenis van Nederland*, wie beter thuis wil raken in de Europese politiek kan *De Europese Unie in een notendop* lezen en voor wie zich in een toekomstscenario wil verdiepen valt *Krimp, het nieuwe denken* aan te bevelen. Na televisie te hebben gekeken en deze (of andere) boeken te hebben gelezen, kunt u in uw portfolio noteren: 'Mij 120 uur nageschoold in de Nederlandse en Europese politiek en in actuele maatschappelijke problemen, waardoor ik mijn volgende competentie op een niveau hoger heb gebracht: op een uitdagende manier met mijn leerlingen communiceren, zodat ze met verstand van zaken op politieke en maatschappelijke kwesties kunnen reflecteren'. Succes daarmee! ◀

De Europese Unie in een notendop

Zoals de titel aangeeft, gaat het in De Europese Unie in een notendop niet om een diepgravend werk. De schrijver heeft – met succes – evenwel zijn best gedaan de Europese eenwording en de werking van de Europese Unie op een heldere manier uit de doeken te doen. Daarbij toont hij zich niet afkerig van petite histoire, zoals de stimulerende rol die uitgang van knappe ballerina's als tafeldames tijdens het diner van de Europese ministers, die in 1955 in Messina de contouren van de Europese Gemeenschap bespraken. Na een historische inleiding volgt het traditionele overzicht van de instellingen van de Europese Unie. Origineler van aanpak is het daarop volgende hoofdstuk 'Achter de schermen'. In vogelvlucht tracht de schrijver de ingewikkelde Europese besluittelevisevorming, met zijn botsende belangen(groepen), uit de doeken te doen. Daarna krijgt het Nederlandse aandeel in de Europese integratie aandacht. Terecht wordt erop gewezen dat het door Nederland beleden federalisme vaak door puur opportunisme werd ingegeven. Redelijk diepgaand komt daarna de Europese invloed op Nederland aan bod, met aandacht voor de (beperkte) rol van de burger.

Bob van den Bos, *De Europese Unie in een notendop*, Bert Bakker, Amsterdam, 2011, 180 pagina's, ISBN 978-90-351-3570-3, prijs: € 9,95

Parlementaire geschiedenis van Nederland

In *Parlementaire geschiedenis van Nederland* worden alle kabinetten sinds 1945, inclusief de formatie, de politieke situatie en de actuele kwesties die daarbij een rol speelden, op een overzichtelijke manier behandeld. Daarnaast wordt de periode 1840-1940 in vogelvlucht doorgenomen. Aan elke politieke constellatie is een apart hoofdstuk gewijd, steeds volgens hetzelfde stramen. Hoewel de schrijvers erin slagen de gang van zaken helder uit de doeken te doen, leidt deze opzet ertoe dat de meeste lezers het boek niet snel in een adem zullen uitlezen. Eerder ligt het voor de hand het als naslagwerk te gebruiken, waarbij de overzichtelijke indeling een voordeel biedt, ook om kabinetten met elkaar te vergelijken. De schrijvers onthouden zich van eigen politieke oordelen zonder dat dit krampachtig overkomt. De politiek staat centraal, de onderliggende maatschappelijke veranderingen worden alleen in grote lijnen geschetst, maar dat komt overeen met hetgeen de auteurs vooraf beloven. De wisselwerking met de Europese politiek komt slechts in bescheiden mate aan bod, maar gezien de opzet kan ook dat geen verrassing zijn.

Jac Bosmans & Alexander van Kessel, *Parlementaire geschiedenis van Nederland*, Boom, Amsterdam, 2011, 250 pagina's, ISBN 978-94-6105-278-0, prijs: € 29,90

Krimp, het nieuwe denken

De politiek ondergaat steeds invloed van maatschappelijke veranderingen. De vergrijzing krijgt de laatste jaren de nodige aandacht, met soms de profetie dat er een strijd tussen de generaties dreigt. Dit boekje hanteert een ander uitgangspunt. Vergrijzing en krimp zijn keerzijden van dezelfde medaille: de huidige generatie voorziet niet meer in haar eigen reproductie (1,6 kind per vrouw, in plaats van de daarvoor noodzakelijke 2,1). Het boekje *Krimp, het nieuwe denken* betoogt vooral dat met een krimpende bevolking heel goed valt te leven, mits de voordelen ervan worden uitgebuit en krimp niet voortdurend als probleem wordt afgeschilderd. De verdienste van dit boekje is dat het de schijnwerper richt op krimp als verschijnsel dat vrijwel zeker Nederland en een groot deel van Europa zal overkomen – zonder dat men daarover in paniek hoeft te raken. In Duitsland loopt het bevolkingsaantal nu al gestaag terug. Als die tendens doorgaat, telt Duitsland in 2080 slechts rond 20 miljoen inwoners. Hoewel krimp voor de hand ligt, hebben de schrijvers het mis als zij bevolkingsprognoses in principe betrouwbaar noemen omdat de toekomstige voortplanters al zijn geboren. Dat klopt, maar hun voortplantingsdrift blijft een grote onbekende. Ten bewijze daarvan gelden bevolkingsprognoses uit het verleden: nog in 1962 had Nederland een snel groeiende bevolking, met Limburg als kampioen, niet alleen van Nederland, maar van heel Europa. Niemand voorzag dat Limburg in 2000 het laagste geboortecijfer van Nederland zou hebben en de eerste krimpregio's zou tellen, ondanks het feit dat de in 1962 geboren nog lang niet de stervensleeftijd hadden bereikt (tegen die tijd zal de krimp overschakelen naar een hogere versnelling). Wie weet zetten de huidige scholieren zich massaal in voor een talrijk kroost. Zweden en Frankrijk waren de eerste krimpnaties, terwijl die landen nu relatieve groeiers zijn.

Gert Jan Hospers & Nol Reverda, *Krimp, het nieuwe denken, bevolkingsdaling in theorie en praktijk*, Boom Lemma, Den Haag, 2012, 126 pagina's, ISBN 978-90-5931-893-9, prijs: € 25,50

Moreel failliet

Hans van der Heijde

In de onophoudelijke stroom van schandalen en schandaaltjes die grote onderwijsinstellingen produceren is de ondergang van onderwijsgroep Amarantis voorlopig het grootste. Wanbeheer lijkt eerder regel dan uitzondering. Bovendien lijkt wanbeheer hand in hand te moeten gaan met kostbare zelfverwennerij van het hogere management, ook bij Amarantis: het failliet van Amarantis is ook een moreel failliet.

Al jaren wijzen goed ingevoerde, kritische waarnemers, zoals Leo Prick erop dat het systeem van bekostiging van onderwijsinstellingen, de lumpsumfinanciering, alleen werkt als er een collectieve wil bestaat om goed onderwijs te produceren en de bestuurders van die instellingen competentie aan een ruime voldoende voor vlijt en gedrag paren. Lees voor *gedrag*: matigheid betrachten en geen patjepeeeërfratsen uithalen (auto's met chauffeur, riante kantoren, skyboxen huren 'om relaties in te kunnen ontvangen', bonussen incasseren, de Balkenende-norm aan de laars lappen, enzovoorts).

Toezicht

Over wat goed onderwijs is lijken de bestuurders echter een andere opvatting te hebben dan de goegemeente en voor gedrag heeft de hedendaagse managementcultuur een geheel eigen normstelsel bedacht. Formeel staan die bestuurders onder toezicht van Raden van Toezicht, maar de praktijk bewijst anders. Sterker, het zijn die Raden die hun handtekening zetten op bonuscheques en onder arbeidscontracten die de Balkenende-norm als een minimumnorm hanteren. De Algemene Onderwijsbond heeft er meermalen op gewezen dat voor de personele invulling van die raden en voor de bestuursposten van grote

onderwijsinstellingen de methode van rondpompen wordt gebruikt en dat dit mede verklaart waarom die arbeidsvoorwaarden met redelijkheid en fatsoen spotten. Verklaart dat ook waarom, elke keer als er weer een schandaal naar buiten komt, van effectief toezicht geen sprake blijkt te zijn geweest? Misschien gaat de volgende redenering op: steeds bewijzen die schandalen dat er veel mankeert aan de competentie van de betrokken bestuurders. Uit hun kringen worden ook toezichthouders gerekruteerd. Van iemand die niet competent genoeg is om een grote onderwijsinstelling te besturen, kun je niet verwachten dat hij wel competent genoeg is om effectief toezicht op bestuurders te houden.

Groei

'Je moet ervoor zorgen zo groot te worden dat ze (de overheid) je niet meer kunnen laten vallen', zei een ROC-bestuurder eens. Of deze uitspraak nog opgaat, wordt steeds twijfelachtiger, maar het cynisme die de uitspraak kenmerkt zou wel eens tekenend kunnen zijn voor de managementcultuur in (grote) onderwijsinstellingen. Er is een tijd geweest dat er een premie stond op fuseren en zo groot mogelijk worden. Die tijd is echter voorbij. Inmiddels is afdoende aangetoond dat de verwachte besparingen, die werden toe-

gedicht aan de groeiende efficiency waarmee dat gepaard zou gaan, uitblijven. Dat die verwachting niet uitkwam komt deels omdat het hogere management groei ook vertaalde in groei van de eigen beloning, en vooral omdat datzelfde management niet de competentiegroei vertoonde die is vereist om zulke organisaties efficiënt te leiden.

Controle

De adoptie van het lumpsumbekostigingsstelsel voor onderwijsinstellingen vloeide enerzijds voort uit de terechte vaststelling dat voortzetting van de traditionele vormen van bekostiging tot vastlopen in bureaucratie leidde en anderzijds uit het kritiekloos navolgen van de privatiseringshype. Dat laatste kan verklaren waarom bij die adoptie te weinig aandacht aan controle-instrumenten werd besteed. De Inspectie kreeg niet de vereiste extra armslag, er werd geen duidelijke scheiding tussen raden van toezicht en besturen aangebracht en de Rijksaccountant moest de controle van de jaarrekeningen aan commerciële accountants overlaten (deze willen hun klanten niet tegen zich in het harnas jagen en daarom niet al te moeilijk doen bij het keuren van de boeken). Was aanvankelijk nog voorzien in controle van onderop (medezeggenschapsraden hadden instemmingsrecht met de begroting), in 1997 werd hen dat recht wettelijk door toenmalig onderwijsminister Jo Ritzen ontnomen: het dreigde de beleidsmatige daadkracht van de bestuurders teveel te verlammen. Al met al zou kunnen worden geconcludeerd dat de overheid de gelegenheid schiep die op haar beurt de spreekwoordelijke dief schiep. De gelegenheid krijgen betekent echter niet dat die ook moet worden gegrepen: het ontbreken van een sanctie op een onvoldoende voor gedrag wil niet zeggen dat dus niet naar een voldoende hoeft te worden gestreefd.

Adequaat en fatsoenlijk

Toezichthouders en bestuurders roepen om het hardst dat het bij al die schandalen en schandaaltjes om incidenten gaat en dat '90 tot 95 procent' van de besturen van onderwijsinstellingen adequaat en fatsoenlijk opereert. Maar 5 tot 10 procent inadequate en onfatsoenlijke besturen is bepaald geen laag percentage en bovendien lijkt die schatting veel te laag. Het is maar wat als adequaat en fatsoenlijk wordt beschouwd. Als alle ROC's stelselmatig bij

Uit eigen kring rekruteren de onderwijsbestuurders hun toezichhouders (foto: National Photo Company Collection)

de feitelijke studielast van hun opleidingen ver uit de buurt blijven van hetgeen van voltijdopleidingen mag worden verwacht (met andere woorden: hun wezenlijke taak, onderwijs verstrekken, als sluitpost hanteren), valt dat dan binnen de grenzen van adequaat en behoorlijk bestuur? Als hbo-instellingen voor een substantieel deel van hun opleidingen kwaliteitseisen hanteren die het mbo-niveau amper ontstijgen om maximaal te kunnen profiteren van de overheids-bekostiging, zegt dat dan iets over de hbo-besturen? Die vragen stellen is ze beantwoorden.

Managementcultuur

Bij managementcultuur gaat het om een specifieke vorm van management, namelijk dat van quasi-nongoevernemente organisaties, zogenaamde *quango's*, en dus niet van management van winstgerichte ondernemingen. Hoe graag ook *quango*-managers zichzelf als *ceo's* (*chief executive officers*) beschouwen, het onderscheid met de *ceo's* die van winstgerichte ondernemingen is groot. Zo groot dat ik wil voorstellen om de *q* van *quango* te gebruiken en de *quango*-managers *qeo's* te noemen en van een *qeo*-cultuur te spreken. Cultuur kan worden opgevat als een collectief bewustzijn, waaraan men in meerdere of mindere mate deelneemt. Hier wordt gegeneraliseerd, maar bedenk dat de ene *qeo* een sterkere exponent van die cultuur is dan de andere.

Deze *qeo*-cultuur kenmerkt zich door verlangen naar groei en grandeur: groot worden en elke groeifase gepaard laten gaan met opschaling van eigen status, beloning en emolumenten en met het bouwen van een nog fraaiere nieuwe behuizing.

Angst

De *qeo*-cultuur kenmerkt zich tevens door een sterke hang naar autoritaire gezagsverhoudingen. Kritiek van onderop wordt niet op prijs gesteld. Periodieken als een instellingseigen *hbo-krant*, met een onafhankelijke redactie, zijn opgeheven of tot gecensureerde pr-vehikels verworden. Hier doet zich de organisatiesociologische wet voor dat wie niet in staat is zijn autoriteit met goed en behoorlijk bestuur te vestigen, daartoe bangmakerij gaat aanwen-

den. Elke keer als er weer een schandaaltje naar buiten komt en de media wel eens willen weten hoe de werkvloer erover denkt, stuiten ze daar op bange zwijgzaamheid. In al die schandaaltjes producerende instellingen blijkt een klimaat van angst te heersen. Het is niet verwonderlijk dat het vooral hbo-instellingen en ROC's zijn waar dat het geval is. Instellingen voor algemeen vormend onderwijs hebben met landelijke exameneisen te maken. Die eisen zijn niet alleen een garantie voor niveaubewaking, ze vormen ook een verdedigingswal voor de docenten. Waar die verdedigingswal echter niet (meer) bestaat, kan de autonomie van de docent geheel worden uitgehold. Ik durf wel zo ver te gaan te stellen dat vernieuwingen als competentiegericht onderwijs mede om die reden door de *qeo's* werden omarmd: ze maakten het verlaten van harde niveau-eisen mogelijk en dat kon worden aangegrepen voor terugdringing van de grootste kostenfactor: de lesuren.

Maatregelen

Intussen heeft de *qeo*-cultuur haar eigen taal geschapen. Allerlei begrippen zijn qua betekenis geheel op hun kop gezet. Produceert een ROC- of hbo-*qeo* een nota over vergroting van de onderwijskwaliteit? Dan zal onder de aangekondigde maatregelen verlaging van het aantal

lesuren worden aangetroffen. Stuur het bestuur aan op meer flexibiliteit? Dan komen er maatregelen aan die meer rigiditeit beogen. Goddank staat de incompetentie van *qeo's* er borg voor dat veel van die maatregelen in hun zelf geschapen moeras eindigen.

Wat te doen? Hier volgt een eerste pakket van praktische maatregelen:

1. Scalaire salariering van bestuurders met de Balkenende-norm als maximum, zonder bonussen en vertrek- of andere premies.
2. Stoppen met die flauwekul van auto's met chauffeur en andere patjepeeeërfratsen.
3. Een duidelijke scheiding tussen besturen en raden van toezicht en in die laatste ten minste één lid laten aanwijzen door de medezeggenschapsraad van de instelling.
4. Landelijke examens voor alle opleidingen.
5. Controle op de jaarrekening van instellingen door een rijksaccountant.
6. Vaststelling en handhaving van een maximumnorm voor overheadkosten en kosten van nieuwbouw bij de bekostiging van onderwijsinstellingen. ◀

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: h.vanderheijde@maatschappijenpolitiek.nl

Bestel nu de Onderwijskrant over de troonopvolging!

Uw leerlingen maken voor de eerste keer in hun leven een troonswisseling mee. Een bijzondere gebeurtenis. Alle reden om hier in de klas aandacht aan te besteden. Met de Onderwijskrant van ProDemos kunt u er een leuke en leerzame les van maken.

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat

Er is een Onderwijskrant voor het (v)mbo en één voor havo-vwo. Bestel nu een pakket van 35 kranten en u ontvangt de kranten in de 1e week van april.

Kijk hier voor meer informatie:
www.prodemos.nl/onderwijskranttroonopvolging

U kunt kiezen uit lessen met verschillende thema's:

- Rechtspraak (nieuw!)
- Stemmen en de stemprocedure
- Eigen invloed
- Politieke partijen
- Formatiespel
- Rollenspel lokale politiek (alleen mbo-niveau 3 en 4)
- Europa
- Rechtsstaat

Gastlessen op het mbo

ProDemos verzorgt gratis gastlessen voor mbo-studenten bij u op school. Hier zijn geen kosten aan verbonden. De gastles is interactief opgezet en wordt gegeven door een van onze enthousiaste gastdocenten.

Meer informatie over de inhoud van de gastlessen vindt u op www.prodemos.nl/gastlessen.

Daar kunt u zich ook aanmelden.

Vijf vragen aan de Tweede Kamervoorzitter

Nadat de voorzitter van de Tweede Kamer Gerdi Verbeet haar vertrek aankondigde moest er een nieuwe Kamervoorzitter komen. Op 25 september 2012 kozen de volksvertegenwoordigers de VVD'er Anouchka van Miltenburg tot hun voorzitter. Vijf vragen aan de parlementsvoorzitter.

1 **U opent dit jaar de Docentendag Maatschappijleer in de plenaire zaal van de Tweede Kamer. Waarom vindt u dat belangrijk?**

'Politiek is niet iets ver weg door andere mensen, voor andere mensen. Ik zie het als mijn taak om, zoals ik het altijd zeg, de ramen en deuren van dit Kamergebouw maximaal open te zetten. Dat geldt zeker voor docenten Maatschappijleer, want zij geven hun kennis over de parlementaire democratie weer door aan hun leerlingen. Eén keer per jaar naar de Docentendag komen is wat mij betreft eigenlijk nog niet genoeg. Laten alle docenten ook met hun leerlingen naar de Tweede Kamer komen om het vragenuur of een plenair debat te volgen. Zo kunnen leerlingen zien hoe een Kamerdebat in de praktijk wordt gevoerd. Ik ben daarom blij dat ik dagelijks veel schoolklassen op de publieke tribune zie.'

2 **Niet iedereen kan echter regelmatig naar Den Haag komen?**

'Dat klopt en daarom vind ik het ook zo belangrijk dat tegenwoordig alle openbare debatten via internet zijn te volgen. Niet alleen de debatten in de plenaire zaal, maar ook de commissievergaderingen. Die gaan vaak over onderwerpen die voor leerlingen belangrijk zijn, zoals de recente debatten over de verhoging van de leeftijd voor alcohol en over het sociaal leenstelsel. Leerlingen krijgen daar direct mee te maken. Als mensen een debat later willen bekijken, dan kan dat via debatgemist.nl. Zo kunnen maatschappijleerdocenten een debat over een belangrijk onderwerp in de klas laten zien, maar ik wil ook dat alle vergaderstukken online beschikbaar komen. Dat gaat dit voorjaar gebeuren. Docenten die in de klas een debat willen bekijken, kunnen dan al voordien het onderwerp aan de hand van de vergaderstukken bespreken.'

3 **Wat is uw rol als Kamervoorzitter?**

'Als voorzitter van de Tweede Kamer leid ik de debatten in de plenaire zaal. Ik zorg ervoor dat de debatten ordelijk verlopen en dat alle woordvoerders voldoende ruimte krijgen om hun punt te maken. Daarnaast is het mijn taak om de Kamer bij officiële gelegenheden te vertegenwoordigen. Dat vind ik heel eervol. De eerste keer dat ik over een rode loper liep, dacht ik bij mezelf: "wauw".'

4 **Wat wilt u met de sociale media?**

'Voor de Tweede Kamer is het belangrijk om een brug te slaan tussen de discussie in het land en die in de Kamer. De sociale media bieden daarvoor heel veel mogelijkheden. Steeds meer Kamerleden twitteren of hebben een Facebookpagina en krijgen daarop reacties uit de samenleving, bijvoorbeeld van jongeren, maar ook van docenten. Dit zijn waardevolle meningen die moeten worden gehoord. Ik wil graag uitzoeken hoe we daar als Tweede Kamer iets mee kunnen, hoe die informatie onderdeel van gedachtevorming kan zijn.'

5 **Moeten jongeren weten wat er in de Tweede Kamer gebeurt?**

'Natuurlijk, dat vind ik heel belangrijk. Laatst belde een van mijn buurmeisjes bij me aan. Ze maakte een werkstuk over de democratie. Ik vroeg haar of ze al eens op de website van de Tweede Kamer had gekeken. Daar kun je namelijk heel veel vinden over de werkwijze van de Kamer, de manier van debatteren en de geschiedenis van de gebouwen op het Binnenhof. Jongeren die zich een beetje in de verschillende standpunten willen verdiepen kunnen Kamerleden volgen of via Facebook vrienden worden van een politieke partij.' ◀

Bas Banning

Tweede Kamer
DER STATEN-GENERAAL

Hetzelfde onderwerp, maar dan anders

Jorien Eleveld

Mensen denken veelal in kaders, in het Engels *frames*. Noem één element uit een dergelijk frame en allerlei andere elementen worden als vanzelf opgeroepen. Het instrument *framing* maakt daar gebruik van. Zelfs het ontkennen van frames kan eenzelfde effect hebben. In zijn boek *Don't Think of an Elephant* (2004) geeft George Lakoff hier een voorbeeld van. Vraag iemand niet aan een olifant te denken. Dat lukt hem niet: die olifant verschijnt voor zijn geestesoog met allerlei elementen die tot het olifantenframe behoren: grijs, groot, lange slurf, circus, Afrika, dombo. Ook als we trachten een frame te negeren of te onderdrukken roepen we het dus op. Frames en framing zijn een dankbaar gebruikt politiek instrument, omdat ze kracht van beïnvloeding hebben. Hoe worden frames binnen de politiek gebruikt?

Krachtwijken, massa-immigratie, stagneerakkoord, villasubsidie, VOC-mentaliteit: allemaal voorbeelden van geframede termen waarbij de framing dient om de ontvanger van de boodschap naar de door de zender gewenste interpretatie van de boodschap te leiden. Een woord als *hypotheekrenteaftrek* heeft een neutrale tot gematigd positieve lading, maar noem deze belastingaftrekregeling *villasubsidie* en de lading slaat onmiddellijk om in een negatieve vorm. Dat framing niet altijd het door de zender gewenste effect bij de ontvanger hoeft op te roepen, bewees toenmalig premier Jan Peter Balkenende toen hij over de VOC-mentaliteit sprak. Balkenende probeerde een internationaal gerichte Nederlandse (handels) mentaliteit van initiatiefrijke daadkracht op te roepen, maar activeerde bij veel toehoorders juist een frame van uitbuiting en onderdrukking.

Politiek

De verkiezingsstrijd van 2010 gaf duidelijke voorbeelden te zien van het gebruik van frames binnen de politiek. In de peilingen voor de Tweede Kamerverkiezingen van 2010 zag het er lange tijd naar uit dat de PvdA, met Job Cohen als leider, de grootste partij zou worden. Het was de PVV er alles aan gelegen om de partij van Cohen zo klein mogelijk te houden, opdat die geen sturende rol bij de kabinetsformatie zou krijgen. Cohen werd gezien als de man die de PvdA zetelwinst zou gaan bezorgen en dus richtte de PVV zich in het bijzonder op de persoon Cohen.

De aanval op de persoon Cohen werd in eerste instantie zichtbaar in de verkiezingsspot van de PVV van 2010 (zie onder meer *YouTube*). De non-verbale communicatie in het spotje bestond uit een gapende Cohen, Cohen lopend door een moskee en Cohen die een kop thee drinkt. De verbale communi-

catie ondersteunde dit beeld. Cohen zou een strandbal zijn als bestuurder, pro-islam zijn en theedrinken als oplossing van problemen zien. Hoewel het kenmerk *pro-islam* niet direct negatief hoeft te worden opgevat, kan de ontvanger van de boodschap er niet omheen dat het verkiezingsspotje de islam negatief framed, waardoor de volgens Geert Wilders pro-islamitische houding van Cohen eveneens negatief werd geframed. Massa-immigratie was volgens Wilders immers hetzelfde als islamisering. Massa-immigratie en islamisering zorgen louter voor problemen, toenemende criminaliteit voorop, aldus de PVV die in dit spotje al deze elementen verbond met de persoon Cohen. Niet elke partij had overigens begrepen dat beeld en boodschap bij elkaar dienen aan te sluiten. Een voorbeeld hiervan is de congresfilm uit 2012 van het CDA.¹ Hoewel we volgens de titel 'samen meer zouden kunnen', laat het spotje

lijsttrekker Sybrand Haersma Buma zien die alleen op de fiets zit, tamelijk chagrijnig de tafel dekt en afruimt voor een gezin dat hij (in het spotje althans) niet lijkt te hebben, op een dubieuze manier een vrouw in de tram begroet en een nogal passieve rol vervult tijdens een vergadering. De bijzondere, van kleur veranderende kopjes in huize Buma wordt hier buiten beschouwing gelaten.

Wilders

Terug naar de verkiezingen van 2010. De aanval op de persoon Cohen en de pogingen hem in een frame van pro-islam, pro-immigratie en een slappe bestuurlijke mentaliteit te presenteren bleven niet tot het verkiezingsspotje van de PVV beperkt. In het RTL-premiersdebat van 23 mei 2010, zei Wilders het volgende:

‘Ja, meneer Cohen, ik zei het al, 7,2 miljard euro per jaar kost die massa-immigratie, die islamisering ons. En u bent daar een groot fan van. Veel mensen weten het niet, maar toen mevrouw Vogelaar een aantal jaren geleden zei dat Nederland ook een islamitische cultuur moest hebben, toen schreef ze in haar boek dat ze meteen van u een sms-je kreeg met de tekst ‘Van A tot Z ben ik het met je eens’. U bent ook de man die heeft gezegd dat moslimmannen hun vrouwen mogen discrimineren. U heeft honderden Amsterdammers uit de stad verjaagd, omdat terwijl zij lastig werden gevallen door Marokkaans tuig, u thee zat te drinken bij de verkeerde imams. En ik zeg u meneer Cohen, u lijkt wel de politieke reïncarnatie van mevrouw Vogelaar. En u moet daarmee ophouden, want wat Nederland nodig heeft, wat Nederland nodig heeft is leiderschap, een stop van de immigratie, het aanpakken van de criminaliteit, en niet iemand die als het moeilijk wordt, thee gaat drinken met een foute imam.’²

Wilders voegde hier nog een element aan dat frame toe: door Cohen met voormalig minister Vogelaar te associëren, en zelfs te vereenzelvigen (*politieke reïncarnatie*), probeerde hij hem tevens met zwak leiderschap te associëren. Dat is opvallend, gezien de lange staat

Geert Wilders in debat met Job Cohen tijdens het RTL-premiersdebat op 23 mei 2010

van dienst van Cohen als bestuurder, hetgeen nu juist aanleiding was geweest voor de PvdA om hem tot politiek leider te maken. Wilders richtte zijn aanval op die eigenschap van Cohen die door velen als een sterke eigenschap van hem werd gezien. Ook opmerkenswaardig is de omdraaiing van het discriminatieverwijt in de aanval van Wilders. Terwijl nu juist Wilders zich vaak tegen het verwijt de moslimminderheid te discrimineren moe(s)t verdedigen, verwijt hij hier ten eerste het discrimineren van vrouwen door moslims en ten tweede het goedpraten door Cohen daarvan. Uit de reactie van Cohen valt op te maken dat hij boos is. De opzet van Wilders is gelukt: Cohen gaat niet in de tegenaanval, maar probeert zich geërgerd te verdedigen, een vorm van reageren die door het publiek vaak als teken van zwakte wordt geïnterpreteerd.

Associatie

Het spreekt vanzelf dat docenten hun leerlingen duidelijk moeten maken dat in hun denken allerlei associaties worden gemaakt. Dat kan expliciet worden gemaakt door ze hun associaties bij bepaalde woorden, beelden of geluiden (of combinaties daarvan) te laten opschrijven. Maak ze vervolgens duidelijk dat anderen, die mensen willen beïnvloeden (politici op campagne, adverteerders, evangelisten, enzovoorts) weten welke associaties woorden, beelden en geluiden kunnen

opwekken en daarvan gebruikmaken. Om daartegen gewapend te zijn zal men in de eerste plaats zichzelf moeten kennen en weten welke associaties men geneigd is te maken en in de tweede plaats moet men daarvoor de framing-trucs kunnen herkennen. Een activerende opdracht voor leerlingen kan zijn om hen in het verkiezingsspotje van de PVV en in het RTL-premiersdebat naar de gehanteerde frames te laten zoeken. Daarnaast zouden leerlingen zelf een campagne kunnen bedenken waarbij ze gebruikmaken van een bestaand of een zelf verzonden frame. Op deze manier kunnen leerlingen passief of beter nog actief bewust worden van de rol van framing. ◀

Noot

1. <https://www.youtube.com/watch?v=taO3lffTrS8>
2. RTL-premiersdebat, 23 mei 2010 (zie onder meer op YouTube)

Jorien Eleveld is docent Maatschappijwetenschappen aan het Luzac Lyceum in Amsterdam.

De analyse van het RTL-premiersdebat is gebaseerd op de Cleveringa-lezing en op het boek De Campagne van 60 seconden van Willem van der Does. Het boek is te downloaden op www.dousa.nl.

Jamaicaanse schoonmoeder op bezoek

Ronald Veenstra

De afgelopen twee jaar had ik het niet geheel overdeelde genoeg om mijn Jamaicaanse schoonmoeder bij mij thuis op Curaçao op bezoek te hebben. Het als kort aangekondigde bezoek mondde uit in een verblijf van twee jaar, tijdens welke ze voortdurend in een staat van paniek verkeerde. Er overkwamen haar allerlei vervelende dingen waaraan ze niets kon doen. Ze voelde zich weerloos tegen kwade vrouwen die, zo meende zij, probeerden haar man af te pakken en tegen onze huurbaas die, zo dacht ze, van plan was ons uit ons huis te zetten. Ons gezin werd permanent bedreigd door boze geesten, daartoe aangezet door jaloerse mensen uit onze omgeving.

Vodoo-ceremonie op Haïti (foto: Doron)

Ons gezin had hulp nodig en die moest komen van een *obeah*-man, een medium dat contact weet te leggen met goden en met geesten van overledenen. Helaas was op Curaçao geen *obeah*-man te vinden. De Afrikaanse slavenreligie op Curaçao, Brua genaamd, verschilt van die op Jamaica en kent geen *obeah*-mannen. Brua speelt overigens amper nog een rol van betekenis – een vaststelling die mijn schoonmoeder nog panischer maakte. Eenmaal terug op Jamaica herstelde ze daar direct van. Intussen was mijn belangstelling gewekt en niet alleen vanwege mijn schoonmoeder. Wie les geeft aan leerlingen uit Suriname en van de Caribische eilanden moet enige kennis van hun religieuze achtergronden hebben. Ook al zijn ze veelal als protestants geregistreerd, dan nog zijn ze aangeraakt door tradities die geworteld zijn in, wat meestal met *voodoo* wordt aangeduid. Zo heet het op Haïti, maar op Cuba zegt men *santeria*, op Jamaica *obeah*, op Curaçao *brua* en in Suriname *winti*. De onderlinge verschillen kunnen groot zijn, zoals ook mijn schoonmoeder ondervond.

Voodoo

De oorsprong van voodoo is Benin-Afrikaans. Het kwam met de slavenscheperen mee naar het Caraïbisch gebied. De kern is overal in de Caraïben dezelfde gebleven: aan het hoofd van de goddelijke piramide staat een tweeslachtige God van wie de vrouwelijke helft de dag regeert en mannelijke helft de nacht. Deze godheid heeft macht gedelegeerd aan haar/zijn vele kinderen, die elk domeinen als het bos, de zeeën en de lucht beheersen. Het nakomertje Legba kreeg de functie van bemiddelaar tussen de goden, de geesten en mensen, maar van die laatsten alleen degenen die daartoe speciale gaven bezitten en de rituelen kennen. De verzamelnaam is voodoo-priester, maar op Jamaica worden ze *obeah*-man genoemd. De goden zijn machtig, maar ook de geesten van de doden spelen een belangrijke rol. Net als de goden moeten ze tevreden worden gehouden door dagelijks kleine offers, bijvoorbeeld door op het huisaltaartje wat rum en vers fruit te leggen. Dit soort offeraltaartjes is te vinden in huishoudens van mensen uit de Dominicaanse Republiek, op Cuba en zelfs in Argentinië.

Offer

Rituelen en gebruiken verschillen sterk per plaats, maar vast onderdeel is het regel-

matig raadplegen van de voodoo-priester, om hem een gunst te laten vragen aan de geesten of de goden, om een blik in de toekomst te werpen (via tarotkaarten of het lezen van geworpen kippenbotjes van een geofferde kip) of om goden en geesten te vragen een vijand of rivaal iets aan te doen. Dat vraagt offers. In het oog springende rituelen zijn de offers op het huisaltaartje, het gebruik van kleur (door in witte kledij te lopen kunnen boze geesten worden afgeweerd) en muziek en dans om in een trance te geraken, tijdens welke je lichaam door de geest van een voorouder in bezit kan worden genomen. Wie ervan overtuigd is via offers en met hulp van een medium zijn omgeving te kunnen beïnvloeden, zal er ook van overtuigd zijn dat wat hem aan ongeluk, pech en ziekte overkomt, het resultaat van andermans inschakeling van geesten en goden is. Er moet dus ook worden geofferd om dat gevaar te bezweren. De praktijk bewijst dat voodoo het aanhangen van een protestants of katholiek geloof niet in de weg staat.

Nederland

In Suriname en het Caraïbisch gebied is voodoo nog altijd springlevend, maar ook onder Surinaamse en Caribische migranten in Nederland leven overtuigingen die hun oorsprong in voodoo vinden en die zich kunnen manifesteren in de wijze waarop men ongeluk, pech en ziekte interpreteert, in de toeschrijving aan oorzaken daarvoor en in het kiezen van middelen om zich daartegen te verweren. Docenten zullen iets moeten begrijpen van die denkwereld om leerlingen, die daar van huis uit door beïnvloed (kunnen) zijn, beter te begrijpen. Het zou immers best kunnen dat zij (en hun ouders) op een andere wijze met tegenslag omgaan dan anderen. Los daarvan kan het erg interessant zijn om ze over die manier van denken eens in de les te laten praten. ◀

Ronald Veenstra ging in 2002 naar Curaçao, waar hij als maatschappijleerdocent aan het Marnix College was verbonden. Daarnaast trainde hij wedstrijdzwemmers. Kortgeleden keerde hij terug naar Nederland, waar hij snel weer als maatschappijleerdocent aan de slag hoopt te kunnen gaan.

Wilt u op dit artikel reageren, stuur dan een e-mail naar: menp@prodemos.nl.

Studielening: plan B

Als de studielening er in de Eerste Kamer niet doorkomt, een lot dat wel meer regeringsvoorstellen te wachten staat, heb ik voor Asscher een plan B bedacht. Een bezuinigingsplan dat tevens kwaliteitsverbetering oplevert. Win-win bestaat!

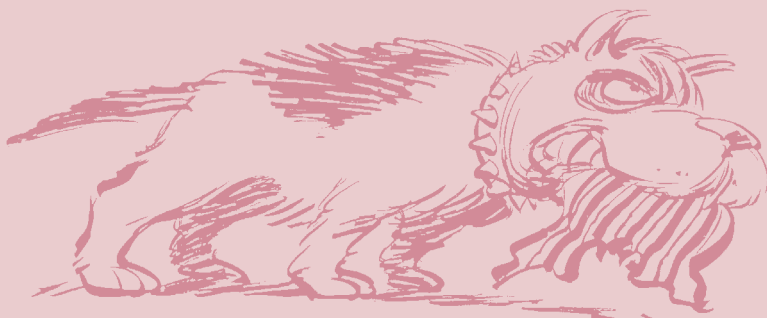
Dit is het plan. Alle studierichtingen organiseren een toelatingsexamen, waar iedereen aan mee mag doen, ongeacht vooropleiding. Wie slaagt mag aan de studie beginnen, tegen een kostendekkend tarief, waarvoor men goedkoop kan lenen. Ook voor huisvesting en levensonderhoud leent men, zo nodig.

Een ruimhartige studiebeurs komt beschikbaar voor de hoogst scorende 10 procent – toe te kennen – toe te kennen door de staat of, als het gesponsorde studierichtingen betreft, door het bedrijfsleven. Dat laatste dient om de bètastudies te stimuleren. Nederland kennisland.

Deze methodiek inkomensafhankelijk maken, daar ben ik geen voorstander van. Inkomensbeleid voeren op oneigenlijke terreinen is een beetje ouderwets, uit de gratie ook sinds de zeperd van Rutte/Samsom. Maar als het parlement dat per se wil, dan mag het mijn plan best in die zin optuigen. Het principe blijft in tact.

Grom

g.vanrossum@maatschappijenpolitiek.nl

Verschenen bij Uitgeverij

DAMON

VRIJ ZICHT OP...

Onderwijsleermiddelen per katern

- Leerboek, softcover, full colour
- Docentenhandleiding

Reeds verschenen leerboeken

- Ethiek, 9789460360824, 72 pp., € 12,50
- Menselijk bestaan, 9789460360831, 56 pp., € 12,50
- Straf, 9789460360848, 64 pp., € 12,50
- Humanisme, 9789460360855, 56 pp., € 12,50

Reeds verschenen docentenhandleidingen

- Ethiek, 9789460361029, 68 pp., € 15,-
- Menselijk bestaan, 9789460361036, 54 pp., € 15,-
- Straf, 9789460361043, 72 pp., € 15,-
- Humanisme, 9789460361050, 40 pp., € 15,-

Docenten kunnen een beoordelings-exemplaar (50% korting) aanvragen van het leerboek via Uitgeverij DAMON.

Serie projecten

- op het snijvlak van maatschappij en ethiek
- voor schoolvakken waar ruimte is voor reflectie
- waarbij de docent een eigen leerlijn kan samenstellen

Doelgroep

- enkele projecten lenen zich direct voor het 2^e fase onderwijs HAVO of VWO maatschappijleer of filosofie
- diverse onderwijstypen voor jong volwassenen

Katern voor de leerling

De leerstof wordt gepresenteerd in de romptekst terwijl de opdrachten uitdagen tot een kritische reflectie over de stof. Daartoe worden vaak standpunten, overwegingen etc. ingebracht om het denkproces te stimuleren en de leerling uit te dagen.

Docentenhandleiding

De uitvoerige docentenhandleiding bevat toelichtingen en ruim beargumenteerde antwoorden bij de opdrachten (of antwoordsuggesties) waardoor de docent met de stof goed uit de voeten kan ook in geval hij/zij minder met een bepaalde thematiek vertrouwd is.

De gegeven antwoorden en antwoordsuggesties kunnen ook dienst doen om een discussie, debat of socratisch gesprek vlot te trekken.

De werkwloer

Anique ter Welle

Goede voornemens

Hoewel het nieuwe jaar al niet zo nieuw meer is tegen de tijd dat u dit schrijven onder ogen krijgt, wil ik het toch graag over mijn goede voornemens hebben. Kan ik tegen die tijd meteen mooi even checken wat er van terecht is gekomen. Nu zal ik u mijn privévoornemens, over minder roken, meer boeken lezen, meer tijd met vrienden doorbrengen en meer piano spelen, verder besparen. Ik ga het hebben over drie goede voornemens op school. Ik heb meerdere lijstjes.

Planning

Mijn eerste goede voornemen voor school is dat ik me niet laat meeslepen door de waan van de dag, maar dat ik elke dag mijn eigen tijd indeel. Dit geschiedt volgens een planning die ruim van te voren is bedacht en haalbaar is, zodat mijn werk op tijd af is en er geen sprake van onnodige piekbelasting is. Dus niet nog even snel een klusje op me nemen, niet te veel tijd steken in het zoeken naar de leukste voorkant voor een schoolexamen, niet te veel tijd spenderen aan extra uitleg aan leerlingen na de les die tijdens de les niet opletten of het maatschappijleerboek nog nooit hebben opengeslagen, en nooit meer een mondeling verplaatsen, zodat leerlingen extra tijd krijgen voor hun voorbereiding en ik vijftien mondelingen in een week moet afnemen.

Vorbereiding en enthousiasme

Mijn tweede goede voornemen is dat ik al mijn lessen minimaal twee dagen van te voren voorbereid en niet de dag van te voren. Dat kan niet anders dan tot minder stress leiden dan wanneer ik hals over kop nog op zoek ben naar het beste actuele voorbeeld uit de krant, van televisie of van internet... zoals dat nu dus meestal gaat.

Mijn derde goede voornemen is dat ik elke dag, in elke klas een geweldig enthousiasme uitstraal en dat mijn geduld met leerlingen onuitputtelijk is. Dat laatste betekent niet dat ik alles goed vind, maar wel dat wat er gebeurt in de klas geen invloed op mijn stralende humeur heeft.

Paradijs

Wanneer ik deze voornemens nog eens goed doorlees, vraag ik me twee dingen af. Kom ik nu over als een verzuurde docent, die zich doorgaans ploeterend door haar werkzame leven slaat? Als dat zo is, dan is dat onterecht. Ik vind mijn werk heel erg leuk, alleen erger ik me soms aan het permanente gevoel te weinig tijd te hebben voor de voorbereiding van goede, leuke en inspirerende lessen – mijn *core business* zal ik maar zeggen. Daarnaast hebben negatieve vibraties in de klas soms behoorlijk wat invloed op mijn humeur.

Als deze drie voornemens werkelijkheid worden, dan zou ik in het paradijs werken. Word ik dan een excellente docent? Ik vraag me al een tijdje af wat dat nou precies is, maar ineens denk ik dat dit toch behoorlijk in de buurt moet komen.

Zoals wel vaker in het leven, zal de werkelijkheid een stuk weerbarstiger zijn. Desalniettemin hoop ik, als docent, op een overzichtelijk, inspirerend en enthousiasmerend 2013. Dat wens ik u ook! ◀

Een zeven voor werkplezier

Ruim voldoende, zo oordelen leerkrachten in de noordelijke provincies over hun werk, aldus een onderzoek onder ruim 2.300 leraren naar zaken als werksfeer, leermiddelen, contact met leerlingen en ouders, salaris en de vaardigheid om les te geven in een klas.

Veel verschil is er niet tussen Friesland, Groningen en Drenthe. Een zeer ruime meerderheid is tevreden over de werksfeer op school. De sfeer onder collega's is goed en met de leerlingen zegt minimaal 93 procent ook een goede relatie te hebben. Met ouders is het contact in het voortgezet onderwijs wat moeizamer, maar hierover zijn ook drie op de vier docenten tevreden.

Het oordeel over de arbeidsvoorwaarden is minder positief. Met de vakantiedagen zit het goed en met de werktijden redelijk, maar in het voortgezet onderwijs vinden leraren de balans tussen lesgevende en niet-lesgevende taken slecht.

Het onderwijs biedt weinig ruimte om carrière maken, en de werkdruk is groot, oordeelt 82 procent in het voortgezet onderwijs. Hier noemt de helft de werkdruk zelfs zeer groot, waardoor school en privé geregeld moeilijk zijn te combineren.

Driekwart van de leraren is wel trots, vooral omdat vrijwel iedereen het werk zelf relevant vindt. Slechts een kleine minderheid vindt dat het vak door de maatschappij voldoende wordt gewaardeerd. Een kwart van

de noordelijke leerkrachten vindt de waardering ronduit onvoldoende. Lastig gedrag van leerlingen brengt weinig leraren uit evenwicht. Op dit gebied is een ruime meerderheid tevreden over de eigen capaciteiten. (Bron: *Leeuwarder Courant*, 17 november 2012).

*'De beweging die wij nu verkennen is een erkenning dat we te ver zijn doorgeschoten in de complexiteit van de organisaties', aldus Anja van Gorsel, directeur van het Rotterdamse Albeda College naar aanleiding van het plan om de opleidingen met een andere Rotterdamse ROC samen te voegen, om zichzelf vervolgens op te splitsen in een zevental aparte en zelfstandige scholen, in *Het Financieel Dagblad*, 9 januari 2013.*

Verzoek om extra lesuren

De Brabantse gemeente Oosterhout vraagt het Ministerie van Onderwijs te onderzoeken of het project onderwijs-tijdverlenging ook voor de kleinere gemeenten in Nederland kan worden voortgezet. Het ministerie wil graag verder met het succesvolle project, maar dan alleen binnen de 37 grootste gemeenten van het land. 'En dat is een merkwaardig onderscheid', zegt het Oosterhoutse VVD-raadslid Jan de Ridder, 'dit riekt naar discriminatie'. In het project krijgen basisscholen en het voortgezet onderwijs de mogelijkheid met extra geld leerlingen een aantal uren per week extra onderwijs te bieden op het gebied van taal en rekenen. In Oosterhout heeft Delta Onderwijs het project omarmd. Op zes basisscholen en op alle scholen in het voortgezet onderwijs binnen Oosterhout wordt uitvoering gegeven aan onderwijstijdverlenging. 'Wij wisten in 2009 dat dit een tijdelijk project zou zijn', zegt directeur Loek Oomen van Delta Onderwijs, 'als het dan voor iedereen ophoudt, is dat *all in the game*, maar dit alleen in de grootste gemeenten continueren is een onredelijk verhaal.'

(Bron: *BN/De Stem*, 12 januari 2013)

'Er heerst een strijd tussen onderwijsinstellingen. Door exclusieve en speciale opleidingen aan te bieden wilde elke

school zo veel mogelijk leerlingen aantrekken en bewijzen zelf de beste te zijn. Daar willen wij nu korte metten mee maken.'

Doekle Terpstra, bestuursvoorzitter Hogeschool InHolland in: *Noordhollands Dagblad*, 11 januari 2013.

Deur blijft open voor reuzen-ROC's

Het plan om twee Rotterdamse ROC's in aparte vakscholen op te delen, kan verrassende gevolgen hebben. Behalve tot schaalverkleining zet het wellicht ook aan tot verdere schaalvergroting. Minister van Onderwijs Jet Bussemaker is duidelijk: zij zal zich niet zonder meer hard maken voor schaalverkleining in het onderwijs. Plannen van Rotterdamse ROC's om zich op te splitsen, vindt ze 'interessant', maar zaligmakend voor de rest van Nederland hoeven ze niet te zijn.

Bussemaker benadrukte dat er op voorhand niet één ideale omvang voor alle scholen is aan te geven: 'Kleine scholen geven niet altijd beter onderwijs'. Grote scholen in het beroepsonderwijs kunnen volgens haar ook *herkenbare* opleidingen aanbieden voor studenten én voldoen aan de wensen van werkgevers in een bepaalde regio. 'Wie teruggaat naar regionale afstemming en de menselijke maat, vindt mij aan zijn zijde', aldus de minister.

De opmerkingen van Bussemaker zijn koren op de molen van de twee roc's uit Eindhoven en Helmond. Het opent voor beide scholen de mogelijkheid hun fusieplan dat vorig jaar door de voorganger van Bussemaker is afgeschoten, weer van stal te halen. Minister Marja van Bijsterveldt vond de fusie leiden tot minder variatie in het onderwijsaanbod.

Bussemaker lijkt dit argument minder belangrijk te vinden. Zij stelt dat scholen moeten samenwerken in plaats van elkaar te beconcurreren. Daarom waardeert ze ook de plannen van het Rotterdamse Zadkine en Albeda College. Deze ROC's voegen immers soortgelijke opleidingen samen, voordat ze die onderbrengen in aparte, zelfstandige scholen.

Bussemaker heeft toegezegd in april te komen met een uitgewerkte visie op schaalgrootte in het onderwijs.

(Bron: *Het Financieel Dagblad*, 16 januari 2013)

Lesmateriaal

Massamedia en terrorisme

In de syllabus voor Maatschappijleer 1 en Maatschappijleer 2 op het vmbo komt terrorisme slechts een enkele keer voor: bij de begrippen repressie en preventie en bij bestrijding van criminaliteit en aanpassing van wetgeving. Als onderwerp met illustratieve bedoelingen kan het echter goede diensten bewijzen, niet in de laatste plaats omdat leerlingen er belangstelling voor hebben. Wat hieronder volgt is geen lesvoorbeeld, maar zijn drie lesideeën over het gebruik ervan.

Het eerste idee heeft betrekking op terrorisme in het algemeen (Wat is terrorisme?, Wie doen het en waarom?). Het tweede lesidee kan bij behandeling van rechtsbescherming versus rechtshandhaving of bij grensoverschrijdende criminaliteit worden gebruikt. Het derde idee heeft betrekking op massamediabegrippen: manipulatie, beeldvorming, vooroordelen, *framing* en indoctrinatie. Als dragers voor de lessen wordt uitgegaan van dilemma's waarover de leerlingen moeten nadenken. Het tweede en derde lesidee vinden hun basis in het boek *Gevaarlijke vrouwen* van Beatrice de Graaf (zie ook de recensie op pagina 28).

Terrorisme in het algemeen (alle niveaus)

Start de les met de ogenschijnlijk simpele vraag: 'Wat is terrorisme?'. Schrijf de gegeven antwoorden op het bord. Stuur de leerlingen met wat doorvragen naar: de doelen van terrorisme, de methoden van de terroristen en de slachtoffers en schade die zij maken, respectievelijk aanrichten.

Vraag de leerlingen vervolgens terroristen te typeren. Waarschijnlijk levert dat veel stereotypen op (moslim, zelfmoordterrorist, man). Vraag hen dan om bekende terroristen te noemen. Waarschijnlijk wordt Osama Bin Laden vaak genoemd. Om de leerlingen te helpen kunnen foto's op het digibord worden getoond. Vraag ook naar Nederlandse en Europese terroristen, denk aan Samir A., Mohammed B., Tanja Nijmeijer, Volkert van der G. of Anders Breivik.

Constaateer met de leerlingen dat terroristen lang niet altijd moslim, man of van het type zelfmoordenaar zijn en dat terrorisme geen verschijnsel van de laatste jaren (sinds 9/11) is, maar een lange geschiedenis kent. Een mooie brug in de les kunnen vervolgens terroristische groeperingen zijn: IRA, ETA, RAF, Al Qaida en van Nederlandse bodem RARA en de Hofstadgroep.

Probeer tot slot samen met de leerlingen een antwoord op de volgende vragen te vinden:

- Waarom doen terroristen wat ze doen?
- Op welke andere wijze hadden zij hun doel ook kunnen behalen?
- Hoe kunnen wij als samenleving dit terrorisme bestrijden?
- In welke mate is terrorisme een gegeven waarmee men moet leren leven?

Rechtsbescherming en rechtshandhaving (vmbo-t en hoger)

Begin deze les over rechtsbescherming en rechtshandhaving met een simpel voorval:

'Stel je voor dat jij 18 jaar bent en net je rijbewijs hebt gehaald. Je mag de auto van je vader lenen en je rijdt een stukje op de snelweg. Je mag daar 130 kilometer per uur. Je gaat echter 125 kilometer per uur en dat vind je al hard genoeg – je rijdt immers voor het eerst alleen op de weg in de auto. Je wordt door de politie

Terrorisme

Zoveel bronnen, zoveel definities van terrorisme, zo blijkt. Een gemene deler is: 'het onwettig plegen van ernstig geweld of ernstige dreiging om daarmee te intimideren, bang te maken en een ander te dwingen iets te doen of te laten. Meestal met een politiek of religieus doel en meestal met burgers als slachtoffers. Terrorisme heeft meestal geen zelfverrijking tot doel (geen diefstal) en veroorzaakt zowel immateriële als materiële schade'.

ingehaald. De agenten halen je van de weg, want ze denken dat je die auto zonder toestemming voor een plezierritje hebt meegenomen. Je mag niet verder rijden. Wat zou je daar van vinden?' (Reken maar dat het tumult losbarst.)

Maak het de leerlingen dan lastiger: 'Ze hebben een broertje of zusje dat hen regelmatig het bloed onder hun nagels vandaan haalt. Op een dag zijn ze het helemaal zat en willen dat zusje of broertje een draai om de oren geven. Vlak voor ze willen uithalen komt hun moeder aangelopen. Ze hebben nog niets gedaan, maar moeder doorziet ze en geeft ze vreselijk op hun kop. Is dat terecht?' (Het klaslokaal is te klein: ze hebben immers nog niets gedaan en er alleen maar over nagedacht!)

Als de stemming er goed in zit is dat het moment om over te stappen op het onderwerp terrorisme:

'Stel dat een terrorist plannen voor een aanslag heeft, maar hij heeft nog niets voorbereid en dus ook nog niets gedaan. Mag hij dan wel al worden gestraft?' Indien de stemming in de klas 'ja' is, stel dan de vraag: waarom nu wel en bij die eerste twee voorbeelden niet?

Leg nu, eventueel aan de hand van het lesboek, het verschil tussen rechtshandhaving en rechtsbescherming uit. Laat de leerlingen vervolgens nadenken over een situatie waarin iemand zelf geen geweld gebruikt maar volgers en fans wel: 'Wat dan?', 'Wie is er dan verantwoordelijk', en 'Wat moet de overheid dan doen?'.

Bij een sterke groep is nu ook de brug te slaan naar de Nederlandse situatie met Samir A. Hij werd een aantal malen gearresteerd op verdenking van het voorbereiden van terroristische aanslagen maar vrijgesproken wegens gebrek aan bewijs.¹

Tanja Nijmeijer: vervorming van een beeld (vmbo-bb en hoger)

In deze les gaat het om massamedia en manipulatie. Keer terug naar die (stereo) typeringen van terroristen. Vraag hen dan naar Nederlandse terroristen en laat enkele recente afbeeldingen van Nijmeijer zien: Nijmeijer als lid van de FARC-afvaardiging naar de Cubaanse onderhandelingstafel.

De leerlingen zullen zeer verbaasd zijn. Dit kan toch geen terroriste zijn? Vragen die aan de leerlingen kunnen worden voorgelegd zijn: 'Ziet Tanja Nijmeijer eruit als een terroriste?', 'Ziet zij er uit als iemand die bomaanslagen pleegt, mensen ontvoert en afperst?', 'Ziet zij eruit alsof ze al jaren in de jungle leeft?', 'Komt zij geloofwaardig, betrouwbaar en eerlijk over?'.

Vertel dan wat over de FARC en vraag de leerlingen waarom de FARC wil dat Nijmeijer op deze wijze in het nieuws komt. Krijgen de leerlingen een positief of negatief beeld over Nijmeijer en over de FARC?

Indien er beschikking is over een digibord laat dan ook een kort journaalfragment over Nijmeijer zien.² In ruim vijf minuten wordt de beeldvorming van de FARC kritisch door onderzoeksjournalist Edwin Koopman bekeken en van commentaar voorzien. Koppel de begrippen *manipulatie* en *beeldvorming* aan de situatie. Heeft de opzet van de FARC gewerkt op de leerlingen? Stel ten slotte de vraag of zij denken of er wel vaker in de media wordt gemanipuleerd. (Voor meer informatie over de FARC en Tanja Niemeijer: zie de recensie op pagina 28) ◀

Tanja Nijmeijer (bron: Volkskrant.nl)

Douwe van Domselaar

Noten

1. Samir Azzouz zit op dit moment overigens wel een straf uit op verdenking van voorbereidingen voor een aanslag.
2. 'Tanja Nijmeijer leeft', www.youtube.com/watch?v=IOCF5PurV7M.

Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken

Coen Gelinck

Het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken (LEMM) heeft geprobeerd antwoord te geven op de vraag hoe Aardrijkskunde, Geschiedenis en Maatschappijleer een bijdrage kunnen leveren aan burgerschapsvorming op school. Het lijkt voor de hand te liggen dat deze maatschappijvakken iets aan burgerschapsvorming kunnen doen, maar zo eenvoudig ligt dat niet. De verbinding tussen de maatschappijvakken en burgerschapsvorming is best een beetje problematisch. Voor docenten Maatschappijleer is dit een interessante constatering omdat veel mensen een rechtstreeks verband tussen Maatschappijleer en Burgerschapsvorming zien.

Desondanks is de spraakverwarring rondom het begrip burgerschap vaak Babylonisch, zodat een docent Maatschappijleer en bijvoorbeeld een coördinator Burgerschap van een ROC vaak twee totaal verschillende talen spreken. Het boekje *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken* van het LEMM legt eerst in het kort uit waar die spraakverwarring vandaan komt. Er zijn verschillende opvattingen over burgerschap, waarbij soms de nadruk op sociale competenties (leren met jezelf en anderen om te gaan) wordt gelegd, soms op omgaan met diversiteit en de volgende keer op de basiswaarden van de democratische rechtsstaat. Hoofdstuk 1 eindigt met een stappenplan. Dat stappenplan is een reeks van vragen die zouden moeten worden beantwoord voordat een school iets aan burgerschapsvorming wil gaan doen.

Verhouding

In het tweede hoofdstuk wordt duidelijk gemaakt wat de verhouding tussen de maatschappijvakken en burgerschapsvorming is. Bij het ontstaan van Aardrijkskunde, Geschiedenis en Maatschappijleer als schoolvakken was burgerschapsvorming steeds

een zeer duidelijk doel. Draaide het bij Aardrijkskunde en Geschiedenis in de negentiende eeuw bijvoorbeeld om natiegevoel en vaderlandsliefde, Maatschappijleer werd in de jaren zestig van de twintigste eeuw een vak dat leerlingen uitnodigde tot stellingname over maatschappelijke kwesties. Interessant is het om te zien dat deze vakken zich alle drie langzamerhand van deze doelstelling zijn gaan losmaken, om zich meer op de overdracht van kennis uit de moederwetenschappen te gaan richten. Deze ontwikkeling uitte zich bij Maatschappijleer bijvoorbeeld in de invoering van Maatschappijwetenschappen, in het boekje per abuis 'maatschappijkunde' genoemd. De verwetenschappelijking van Aardrijkskunde, Geschiedenis en Maatschappijleer maakt het voor de schoolvakken lastig om zich te richten op de nieuwe maatschappelijk-politieke opdracht aan scholen om aan 'actief burgerschap en sociale integratie' vorm te geven.

Het hoofdstuk eindigt met een aantal mogelijke thema's waarbinnen de maatschappijvakken een bijdrage aan burgerschapsvorming kunnen leveren. Het gaat dan bijvoorbeeld om kritisch omgaan met historisch bewijsmateriaal, inzicht in de waarde van democratie en ruimtelijke verscheidenheid. Duidelijk is dat de makers van dit boekje bij burgerschapsvorming vooral denken aan zelfstandig en kritisch denken en de waarden van de democratische rechtsstaat. Burgerschap is 'meer dan sociale vaardigheden en een sociale houding. Er is pas sprake van burgerschap als er ook een politieke dimensie aanwezig is'.

Stappenplan

In het derde hoofdstuk passeert een aantal onderzoeken over burgerschap de revue. Geconstateerd wordt dat voorzichtig moet worden omgegaan met onderzoeksresultaten op dit terrein. Uit internationaal onderzoek van de *International Association for the Evaluation of Educational Achievement* (IEA) blijkt bijvoorbeeld dat veel Nederlandse leerlingen (in de tweede klas middelbaar onderwijs) onvoldoende burgerschapskennis bezitten, maar Nederlands onderzoek is een stuk positiever. In elk geval heeft ook het onderwijs een rol in de burgerschapsvorming, met name als leerlingen van huis uit minder

Broer van der Hoek e.a., **Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken**, LEMM, Amsterdam 2012, ISBN 978-94-90147-10-5, 117 pagina's, prijs gedrukt exemplaar € 15 / download via: www.expertisecentrum-mmv.nl

Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken

Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken

burgerschapscompetenties meekrijgen. In het vierde en laatste hoofdstuk van het boek worden ten slotte vier voorbeelden genoemd van lessen waarmee de maatschappijvakken een bijdrage aan burgerschapsonderwijs kunnen leveren.

De auteurs van het boek konden nog geen kennis nemen van het Onderwijsraadrapport *Verder met burgerschap in het onderwijs* dat Hessel Nieuwelink in de vorige *Maatschappij & Politiek* heeft

besproken. Waarschijnlijk kunnen de auteurs zich wel vinden in de inhoudelijke inkadering van het begrip burgerschapsvorming door de Onderwijsraad: democratie en identiteitsontwikkeling. Met kennis over de democratische rechtsstaat en een democratisch gezinde houding kunnen docenten Maatschappijleer (en de andere maatschappijvakken) wel uit de voeten. Dat het onderwijs leerlingen volgens de Onderwijsraad ook moet begeleiden bij

het zich eigen maken van waarden en normen en bij de ontwikkeling van een levensbeschouwing, maakt dat de wettelijke plicht om iets aan burgerschapsvorming te doen al snel op de vrijheid van onderwijs stuit. Vandaar dat het LEMM kiest voor een stappenplan om burgerschapsvorming in de school vorm te geven, en niet voor een doorlopende leerlijn burgerschapsvorming binnen de maatschappijvakken. Wie pakt die handschoen op? ◀

Maatschappijleer hoofdzaak

Lieke Meijs

Het Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijvakken heeft twee publicaties uitgebracht, die beide in dit nummer van *Maatschappij & Politiek* worden besproken: *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken* en *Maatschappijleer hoofdzaak* met de pretentieuze ondertitel *Een sociaal-wetenschappelijk denkkader voor politieke oordeelsvorming*. Dit laatste boek bevat vier artikelen, waarvan de eerste twee didactische bijdragen zijn over hoe politieke problemen te categoriseren en te analyseren en de laatste twee teksten het vak zelf als onderwerp hebben, met name de afbakening daarvan.

In het voorwoord wordt de hoop uitgesproken 'dat de artikelen (aankomende) docenten Maatschappijleer inspireren en uitdagen om te experimenteren en om nieuwe opdrachten en lessen te ontwikkelen'. De schets van enig wetenschappelijk denkkader verrijkt en inspireert de lezer zeker, maar of het daarmee lukt om nieuwe opdrachten en lessen te maken is de vraag. Daar is meer houvast voor nodig: is het denkkader ook inzetbaar op vmbo of alleen op havo/vwo? Is het niet vooral geschikt bij het examenvak Maatschappijwetenschappen of Maatschappijleer 2 op het vmbo, omdat daar meer leestijd is om te verdiepen?

Kritisch denken

In het eerste artikel, *Kritisch denken over politieke problemen*, beogen de auteurs, Margarita Jeliaskova en Rob Hoppe, meer enthousiasme voor de praktische opdrachten te kweken door aan de hand van een typologie meer inzicht in de aard daarvan te verschaffen. Dat is ook wel nodig, als moet worden gewerkt aan opdrachten als: 'doe onderzoek naar een regionaal/sociaal/economisch/politiek probleem of conflict in de samenleving'. Gelukkig komen die steeds minder in de maatschappijleer methoden voor. Veelal wordt van de leerlingen gevraagd een onderzoeksvraag te formuleren waarop vervolgens een antwoord moet worden gezocht. Omdat Maatschappijleer zich met maatschappelijke problemen bezighoudt, is het waardevol om het object van het vak nader te verkennen. Dat pogen de auteurs te doen. Ze kiezen voor een eenvoudige definitie van een probleem: 'een kloof tussen een bestaande toestand en een gewenste toekomstige toestand'. Bij Maatschappijleer wordt leerlingen echter vanaf de eerste les geleerd dat sprake is van *maatschappelijke* problemen als deze gevolgen hebben voor grote groepen mensen, waarbij zich tegengestelde belangen voordoen en waarvoor in gezamenlijkheid een oplossing wordt gezocht. Een deel van de in vier categorieën ingedeelde problemen in dit artikel valt daar *niet* onder, te weten gestructureerde problemen waarover geen verschil van mening bestaat en waar veel zekerheid over de kennis over het probleem is, zoals wegenonderhoud. Ik verwacht niet dat docenten Maatschappijleer hun leerlingen aan de onderzoeksvraag 'hoe kan het onderhoud aan de wegen

Margarita Jeliaskova e.a., **Maatschappijleer hoofdzaak**, Landelijk Expertisecentrum Mens- en Maatschappijwetenschappen (LEMM), Amsterdam, 2012, ISBN 978-94-90147-00-6, prijs € 15, tevens te downloaden via: www.expertisecentrum-maatschappijleer.nl.

in Nederland worden verbeterd?’ laten werken. Dan resteren problemen die in gestructureerde en ongestructureerde problemen worden ingedeeld, en in de mate van consensus over doelen en middelen. Bruikbaar is het aangereikte overzicht in de eerste tabel, waarin per probleemtype wordt geschetst welke onderzoeksmodus, hoofdvragen, onderzoeksdoelen, onderzoeksinstrumenten, uitkomsten en beoordelingsmaatstaven daarvoor geschikt zijn. De auteurs stellen nadrukkelijk dat kritisch denken over politieke problemen ook vmbo-leerlingen moet worden aangeleerd. Vmbo-docenten kunnen met behulp van het artikel leren hoe ze de structuur van maatschappelijke problemen voor hun leerlingen inzichtelijk kunnen maken, maar ‘oefenen met voorwaarden voor verplaatsen van problemen van het ene naar het andere type’ lijkt een brug te ver.

Denkgereedschap

Gerard Ruijs schreef *Denkgereedschap voor Maatschappijleer*. Al enige tijd houdt deze vakdidacticus zich met hogere denkvaardigheden bezig. Hij geeft er workshops en nascholingen over, schreef erover in het *Handboek Vakdidactiek* en presenteert nu zijn ideeën in dit artikel. Zijn missie is om door middel van hogere denkvaardigheden het leren van leerlingen bij Maatschappijleer betekenisvoller te maken, zodanig dat zij zelfstandig maatschappelijke problemen kritisch kunnen overdenken. ‘Het leren voor reproductie’ moet worden vermeden is een stelling die overigens bij Maatschappijleer al langer opgeld doet. Toen de belangenstrijd om van maatschappijleer een examenvak te maken in 1990 gewonnen was, resulteerde dat in een thematisch examenprogramma met een grote hoeveelheid reproduceerbare kennis. Het was misschien een noodzakelijke fase waar het vak doorheen moest, op zoek naar het betekenisvol leren. Later is geprobeerd de analyse van maatschappelijke vraagstukken nadrukkelijker een plaats te geven, maar dat lukte slechts gedeeltelijk. Voor het nieuwe examenprogramma Maatschappijwetenschappen dat momenteel in een pilot wordt uitgetoetst, is het bereiken van een hoger niveau van denkvaardigheid een nadrukkelijk doel. De worsteling blijft de

vraag wat het evenwicht tussen feitenkennis en denkvaardigheden moet zijn. Het voorstel van de Vervolgcommissie Maatschappijwetenschappen voor het uitbrengen van een BINAS¹ (waarin leerlingen feiten kunnen opzoeken) door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen werd afgewezen. Staatssecretaris Marja van Bijsterveld meldde hierover in februari 2010: ‘De introductie van een dergelijk hulpmiddel is in strijd met de maatschappelijke wens om de parate kennis bij leerlingen in het voortgezet onderwijs weer te versterken’.

Ruijs laat zien hoe docenten hun leerlingen denkstappen kunnen aanleren. Op twee daarvan gaat hij nader in: vergelijken en causaal redeneren. Vergelijken is ‘een van de krachtigste didactische aanpakken die de meeste leerwinst oplevert en tevens ook onderdeel van wetenschappelijk denken’. Het effect van vergelijken is relativering van de eigen samenleving en van eigen problematiek. Leerlingen moet daarom een procedure van vergelijking worden bijgebracht, waarin zij leren om variabelen te operationaliseren. Classificeren is een belangrijke denkstap bij het leren vergelijken – noodzakelijk ook om het al te dogmatisch indelen van bijvoorbeeld politieke partijen in links/rechts/midden te voorkomen. Het oefenen in causaal redeneren ‘biedt leerlingen de mogelijkheid argumentaties te ontleden en meer op hun waarde te schatten en ze leren er zelf beter door argumenteren’. Leerlingen moeten als-danredeneringen leren, een soort procedurele kennis die ze zich in de loop van de lessen eigen maken. Uit de lange lijst van Ruijs volgen twee voorbeelden in vraagvorm: ‘Wat zou er gebeuren als de overheid bepaalde collectieve goederen niet zou verzorgen?’ en ‘Wat als we de studiefinanciering inkomensafhankelijk maken?’. Vanzelfsprekend zullen docenten zich eerst zelf deze denkstappen goed eigen moeten maken, voordat sprake kan zijn van een doortimmerd didactisch model in de les praktijk van alledag. Hoe kunnen die hogere denkvaardigheden worden getoetst? Voor Maatschappijleer geldt dat docenten zelf hun schoolexamen kunnen inrichten en dat biedt mogelijkheden, die Ruijs ook beschrijft. Maatschappijwetenschappen kent een centraal examen en dus kunnen docen-

ten niet anders dan hun leerlingen daar op voorbereiden. Een voornemen voor het pilotexamen voor Maatschappijwetenschappen is de helft van de vragen voor dergelijke denkvaardigheden te reserveren. Het grootste probleem is hoe daar sluitende antwoordmodellen bij te maken? Neem de volgende voorbeeldvraag van Ruijs: ‘Gegeven de economische crisis in de Europese Unie is er maatschappelijke onzekerheid met betrekking tot werk, huizenmarkt, pensioenen, globalisering en migratie. Welk stemgedrag is bij te onderscheiden groepen kiezers te verwachten? Gebruik in het antwoord de concepten ongelijkheid en cohesie’. Men zou bijna heimwee krijgen naar het vak Wiskunde als men moet gaan beschrijven welk antwoord goed en welk fout is.

Meedoen

Broer van der Hoek schreef *Meedoen alleen is niet genoeg*. Daarin gaat hij op zoek naar verschillen tussen en overeenkomsten van Burgerschapsvorming en Maatschappijleer. Het is jammer dat Van der Hoek de vraag niet beantwoordt hoe zijn artikel zich tot *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken* (zie de recensie op pagina 25) verhoudt. Ook *Burgerschapsvorming en de maatschappijvakken* gaat in op de geschiedenis van Maatschappijleer en de relatie tot burgerschapsvorming. Het verschil tussen een burger ‘die alleen meedoet’ en een burger ‘die bewust en actief burger is’ zit volgens Van der Hoek in de politieke geletterdheid, een noodzakelijke voorwaarde voor actief burgerschap. Het is aan Maatschappijleer de taak die voorwaarde te vervullen. Hij laat zien dat er een cyclische beweging in de historische ontwikkeling van Maatschappijleer zit. Dat is met socialisatie- en vormingsdoelen de school binnengekomen, maar liet die doelstellingen varen bij het streven naar de status van volwaardig vak binnen de school. Daarna klonk een nieuwe oproep tot (burgerschaps)vorming. Burgerschapsvorming moet door het hele onderwijs worden opgepakt vindt Van der Hoek, althans door die vakken die burgerschap en naar maatschappelijke problemen kijken. Daarnaast zal burgerschap altijd een vak als Maatschappijleer nodig hebben dat naast het persoon-

lijke de maatschappelijke bepaaldheid, maatschappelijke socialisatie en de politieke krachten in beeld brengt; zonder dat geen actief en bewust gekozen burgerschap. Van der Hoek sluit zijn artikel af met een pleidooi om van *bewust* burgerschap te spreken in de zin van weloverwogen, welingelicht

en goed beargumenteerd maken van keuzen. Maatschappijleer moet daar voor zorgen.

Het laatste artikel, *Essenties van maatschappijleer*, van de hand van Ton Olgers, verscheen eerder in 2009. Jammer dat de informatie over het nieuwe programma Maatschappij-

wetenschappen uit 2007 stamt en dus verouderd is. ◀

Noot

1. *Maatschappijwetenschappen Vernieuwd Examenprogramma*, 2009, pp. 112-113

Gevaarlijke vrouwen: gevaarlijk interessant

Douwe van Domselaar

Sluit even uw ogen en denk aan terroristen. Hoe zien ze er uit? Precies, getinte mannen tussen de achttien en dertig jaar, met een baard en voorzien van een bomgordel... en als ze dat toevallig allemaal niet zijn, dan zijn het blanke, wereldvreemde mannen van het type *lone wolf*. Allemaal beeldvorming en allemaal stereotypering, zo betoogt Beatrice de Graaf in haar jongste boek *Gevaarlijke vrouwen*.

Het stereotiepe *signalement* van terroristen is erg afhankelijk van tijd, plaats en groep. Immers, de *Irish Republican Army* (IRA) en de *Rote Armee Fraktion* (RAF) rekruteerden ook vrouwen. De zwarte weduwen die in Tsjetsjenië hun terroristische acties pleegden waren blank. De leden van de Hofstadgroep hadden buitenlandse wortels, maar Anders Breivik juist weer niet. Hoe wordt tegen vrouwelijke terroristen aangekeken? Frames verbloemen hier steeds de motieven, achtergronden en heftigheid van de vrouwelijke terrorist. Als een terroriste het predicaat *stout buurmeisje* of *naïef meisje* meekrijgt wordt zij, net als haar daden, volledig anders beoordeeld dan als zij het predicaat *ontaarde moeder*, *hysterische huisvrouw* of *staatsvijand nummer één* krijgt opgespeld. Het boek *Gevaarlijke vrouwen* volgt in feite drie sporen. Ten eerste wil het inzicht geven in hoe onze beelden over terroristen ontstaan en in welke mate die beeldvorming weer aan de mate van ons gevoel van (on)veiligheid bijdraagt. Ten tweede probeert het antwoorden te vinden op vragen als 'Kunnen radicaliseringsprocessen in kaart worden gebracht?'. Ten derde probeert het een

beknopt biografisch inkijkje in de levens van tien vrouwelijke terroristen te geven. De combinatie van deze drie sporen geeft een goed inzicht in het fenomeen terroristische vrouwen in de media. Voor deze recensie wordt een van de tien cases van het boek er uitgelicht: Tanja Nijmeijer (zie ook het lesmateriaal op pagina 23).

Van stout buurmeisje naar gevaarlijke vrouw

Tanja Nijmeijer, zo stelt De Graaf, is zo interessant omdat ze nog actief is en omdat er geen Nederlandse terroriste is die zo hoog in de organisatorische boom is opgeklimmen als zij. Haar leven begint zoals dat van zo velen: een gelukkig gezin, vwo en studie aan de universiteit. Tijdens haar studie komt ze in contact met links-radicalen. Ze reist een paar keer naar Colombia en schrijft, weer terug in Groningen, een scriptie over de Colombiaanse rebellenbeweging FARC. Hierin stelt ze trouwens ook vast dat de FARC niet voor misdaden terugschrikt. In 2002 vertrekt ze voorgoed naar Colombia, sluit zich aan bij de FARC en gaat via de stadsguerrilla naar de jungle. Tot dan toe is er in Nederland geen haan die daar naar kraait.

Pas vijf jaar later wordt Nederland wakker. Een aanval van het Colombiaanse leger op een FARC-kampement waar Nijmeijer is gestationeerd kost haar bijna het leven. Ze weet te ontsnappen, maar haar dagboek blijft achter in het kamp en wordt ontdekt, vertaald en deels gepubliceerd. Openhartig vertelt Nijmeijer over haar dagelijks leven in de jungle. Het dagboek is soms zeer kritisch tegenover de FARC en een tijd lang vreest Nijmeijer ook voor haar leven ('Gaat de FARC dit accepteren?'). De Nederlandse media ontwakken en er ontstaat een hype. Dagblad *Tubantia* heeft het over die 'dekselse Dene-kampse' en *de Volkskrant* gaat er vanuit dat Nijmeijer niet vrijwillig voor de FARC

Beatrice de Graaf, **Gevaarlijke vrouwen**; tien militante vrouwen in het vizier, Boom, Amsterdam, 2012, 384 pagina's, ISBN: 978-94-6105-4715, prijs: € 24,90

heeft gekozen, maar er is ingeluisd of is geronseld. Het beeld dat van haar wordt geschapen is eerder dat een van een *Expeditie Robinson*-sexy, rebels en stout buurmeisje, dan dat van een gevaarlijke terroriste. De artikelenstroom houdt aan en er worden films over haar gemaakt. Nijmeijer's bekendheid in binnen- en buitenland wordt haar lotsbestemming. De FARC gebruikt de positieve media-aandacht (die niet over de FARC als terroristische organisatie gaat, maar veeleer over jungleromantiek en over Tanja als het 'lekkere ding' dat spannende avonturen beleeft) ten bate van zichzelf. Nijmeijer wordt het positieve *gezicht* van de FARC.

Nuance

Pas in het najaar van 2008 kantelt het beeld langzaam. Ingrid Betancourt komt samen met andere gijzelaars vrij en zij doen een boekje open over de FARC en Nijmeijer. In de *Leeuwarder Courant* verschijnt een negatief stuk en in 2009 wordt in een documentaire een veel minder romantisch en veel realistischer en genuanceerde beeld over de FARC en Nijmeijer neergezet. Dit is de opmaat

tot nog meer negatief nieuws. Nijmeijer's studiegenoten en docenten doen een boekje open. Zij stellen onomwonden dat Nijmeijer niet 'dom, naïef en onwetend' is. Sterker nog: uit haar scriptie blijkt haarfijn dat zij van alles en dus ook van mensenrechtenschendingen van de FARC op de hoogte is. Haar ouders vertellen keer op keer dat Nijmeijer zelf voor de FARC heeft gekozen. De FARC verspreidt filmopnamen van Nijmeijer, die gehuld in een gestreken en schoon junglepak, probeert de guerrillaromantiek nieuw leven in te blazen. In een van de opnamen zegt ze dat zij ook aanslagen heeft gepleegd. De media reageren direct: Tanja Nijmeijer is geen idealistische en avontuurlijke rebel, maar een terroriste.

Gevangen door de media

Nijmeijer, zo besluit De Graaf haar biografie, kan niet meer terug. Ze is gevangen in een gouden kooi. Als de onderhandelingen met de Colombiaanse autoriteiten op Cuba goed verlopen is er nog toekomst voor haar buiten de jungle. Als de onderhandelingen fout aflopen kan zij niet anders dan terug de

jungle in. Dan heeft de FARC niets meer aan haar als propagandawapen – en de FARC kijkt niet op een mensenleven meer of minder.

De Graaf betoogt dat er voor Nijmeijer bijna geen mogelijkheid meer bestaat om te deradicaliseren en terug te keren. Toen ze nog als *stout* en *naïef* werd neergezet was dat misschien nog wel mogelijk. Overheden en media zijn dan minder bereid om iemand tot in lengte van dagen op te jagen. Nu het beeld is gekanteld en zij als terroriste te boek staat, is die kans verkeken. Er is een internationaal opsporingsbevel tegen Nijmeijer uitgevaardigd. Ze leeft nog dankzij de media, maar is daardoor ook een speelbal van de FARC geworden. De bal kan maar twee kanten oprollen: overwinning of dood.

Met name bij de behandeling van het thema Media, maar ook bij politiek en criminaliteit kan een docent veel met dit boek. De tien kleine biografieën maken het goed leesbaar en bieden aanknopingspunten voor inleving. Het uitgebreide notenapparaat maakt het gemakkelijk aanvullend materiaal te vinden. ◀

(advertentie)

Bent u goed in het stellen van de juiste vragen?

Bent u een creatieve en vakbekwame docent, die graag met de vakinhoud en toetsing bezig is?

Dan is meewerken aan de constructie van de centrale examens misschien iets voor u.

Cito zoekt docenten die vanaf 1 augustus 2013 beschikbaar zijn voor de constructie van de volgende examens:

Vmbo: maatschappijleer 2 KB/GL/TL.

Havo/vwo: maatschappijwetenschappen havo en vwo (pilot en regulier).

De constructie van opgaven vindt grotendeels thuis plaats, op basis van een verstrekte opdracht. Veelal neemt de opdracht enkele uren per week in beslag. U bent als docent **werkzaam in het schooltype** waarvoor u het examen maakt en heeft **recente ervaring** met examenklassen. U beschikt over gedegen vakkennis en heeft ervaring met Word. Docenten die meewerken aan een schoolboekmethode, komen niet in aanmerking

Meer weten? Kijk dan vanaf 9 februari op www.cito.nl.

www.cito.nl

zeker weten

In memoriam: Jos de Beus

Op 16 januari is politicoloog prof.dr. Jos de Beus, hoogleraar Politieke Theorie en Politieke Cultuur aan de Universiteit van Amsterdam, overleden. Jos de Beus heeft jarenlang bijdragen geleverd aan de kwaliteit en positieverbetering van het maatschappijleeronderwijs in Nederland. Zo was hij één van de eerste hoogleraren uit de politieke en sociale wetenschappen die zich in de eerste jaren van de Tweede Fase voor het behoud van ons vak inzetten. Onder eerstejaars studenten van de alfa-gammapropedeuse herkende hij die studenten die Maatschappijleer als eindexamenvak hadden gehad en daardoor boven het maaiveld uitstaken. Toen de NVLM bij hem aanklopte om een lezing op onze Docentendag te geven, reageerde hij enthousiast. Nadat het examenvak Maatschappijleer bij de start van de Tweede Fase niet als verplicht profielvak in de maatschappijprofielen was opgenomen, leek in 2002 ook Maatschappijleer in het gemeenschappelijk deel het onderspit te moeten delven. Staatssecretaris van Onderwijs Adelmund stelde voor Maatschappijleer

(en Geschiedenis) in het verplichte deel in te wisselen voor het combinatievak. De staatssecretaris volgde daarmee de Commissie De Rooy. Die commissie adviseerde echter ook dat Maatschappijleer dan als zelfstandig examenvak zou moeten blijven bestaan. In de voorstellen van de staatssecretaris werd die koppeling niet meer gelegd, waardoor het toenmalige NVLM-bestuur zich genoodzaakt zag tot actie over te gaan. Jos de Beus was de eerste hoogleraar bij wie wij aanklopten. Hij vond ons vak belangrijk genoeg om een ingezonden artikel in de *NRC Handelsblad* (geplaatst op 29 januari 2002) onder de titel 'Maatschappijleer mag absoluut niet verdwijnen' als eerste te ondertekenen. Met zijn steun en adviezen lukte het om een groot aantal hoogleraren en sociale wetenschappers te vinden die een protestbrief aan de Tweede Kamer ondersteunden. Die steun had zichtbaar effect in de Kamerdebatten van die tijd: Maatschappijleer werd gered en het combinatievak kwam er niet. Ook na deze episode is De Beus nog regelmatig gast en spreker op de Docentendag geweest.

Toen we in 2008 het idee bedachten om in *de Volkskrant* een gammacanon te laten plaatsen, ondersteunde Jos de Beus ook dat van harte. Uit zijn reactie op ons verzoek om bij het overleg met de *Volkskrant*-redactie aanwezig te zijn, bleek dat De Beus zelf ook actief in het voortgezet onderwijs was: 'Je gelooft het niet en toch is het waar. Ik houd rond die tijd een inleiding tot een inleiding in sociale wetenschap voor een klas vijftienjarige scholieren van het Comenius College te Hilversum, mijn woonplaats.'

Mede door hem is de band tussen de sociale wetenschappen en het schoolvak aangehaald. Wij profiteren daar nog dagelijks van. Het is ontzettend jammer dat we zonder zijn energie en zijn oorspronkelijke en vriendelijke dwarse denken verder moeten. In 2002 schreef hij dat Maatschappijleer zijn studenten had geleerd 'om de samenleving koel te bestuderen en het niet bij een *Lagerhuisbabbel* te laten'. Dat is een mooie en blijvende opdracht aan ons vak en aan ons als docenten.

Gerard Ruijs en Arthur Pormes

Wedstrijd

Ook dit schooljaar organiseert de NVLM een sectorwerkstuk- en de profielwerkstukwedstrijd! Op de meeste scholen in Nederland zijn leerlingen al aan de slag met hun werkstuk, wellicht is het uitzicht op een leuke prijs voor hen een extra motivatie om er iets van te maken. De hoofdprijs is een geheel verzorgd diner met een bekende Nederlander in de Euromast en een niet te versmaden verrassing. Op het vmbo worden de sectorwerkstukken niet altijd door de vakdocent Maatschappijleer begeleid. Maak dus ook uw collega's attent op deze wedstrijd! Op de website van de NVLM vindt u meer informatie over de aanmeldprocedure (www.nvlm.nl/wedstrijd). Werkstukken moeten voor 1 april worden ingeleverd.

Coen Gelinck

NVLM-bestuur

Hans Teunissen, voorzitter

telefoon: 06-28125692

e-mail: hansteunissen@nvlm.nl

Coen Gelinck, vice-voorzitter

e-mail: coengelink@nvlm.nl

Felix van Vugt, secretaris

Amaliastraat 50

3522 AW Utrecht

telefoon: 06-16431651

e-mail: felixvanvugt@nvlm.nl

Tom Stroobach, penningmeester

telefoon: 0320-249481

e-mail: tomstroobach@nvlm.nl

Ingrid Faas, ledenadministratie

e-mail: ingridfaas@nvlm.nl

Rierner Bouwmeester

riernerbouwmeester@nvlm.nl

Ruth Esselink

e-mail: ruthesselink@nvlm.nl

Arthur Pormes

e-mail: arthurpormes@nvlm.nl

Hetty Schepers

e-mail: hettyschepers@nvlm.nl

Aukje Schrijver

e-mail: aukjeschrijver@nvlm.nl

www.nvlm.nl

Girorekening NVLM: 1889654

Gesignaleerd

UNESCO-scholennetwerk

'Since wars begin in the minds of men, it is in the minds of men that the defences of peace must be constructed'. Deze gedachte vormt de essentie van de missie van UNESCO, de VN-organisatie voor onderwijs, wetenschap, cultuur en communicatie. UNESCO-scholen ondersteunen deze missie: ze maken hun leerlingen vertrouwd met het UNESCO-gedachtegoed en dragen zo hun steentje bij aan vrede en verdraagzaamheid. Internationale verbondenheid, verdraagzaamheid en solidariteit zijn belangrijke doelstellingen voor scholen met het UNESCO-schoolprofiel. De scholen maken deel uit van een wereldwijd netwerk met meer dan 9.000 scholen. UNESCO-thema's komen structureel en schoolbreed aan de orde. De scholen geven elk op eigen wijze invulling aan het profiel door aan te sluiten bij lopende UNESCO-projecten en door eigen projecten en materialen te ontwikkelen.

Informatie: www.unesco.nl en www.unesco-scholen.nl

In 80 dagen de virtuele wereld rond

De jeugd groeit op in een fascinerende, virtuele wereld met mobieltjes, computer, internet, tablets, en wat in de toekomst nog zal worden ontwikkeld. Aandacht voor het opgroeien in en met het virtuele milieu is noodzakelijk en vanzelfsprekend. Volwassenen hebben antwoorden nodig om hun kinderen en leerlingen te kunnen opvoe-

den en begeleiden, want deze generatie volwassenen kan door de voortdurende snelle veranderingen (nog) niet op ervaring vanuit hun eigen opgroeien terugrijden. Hoewel jeugdigen gemakkelijk omgaan in het vergaren van kennis, missen ze de ervaring om deze kennis op waarde te schatten. Een gesprek van generaties is noodzakelijk. Op 1 augustus 2008 is Martine Delfos voor vier jaar benoemd als lector aan de Hogeschool Edith Stein te Hengelo met als leeropdracht Virtuele Ontwikkeling van de Jeugd. Delfos maakte hiervoor vier jaar lang twintig dagen per jaar vrij. Omdat vier keer twintig bij elkaar tachtig is, concludeerde ze dat ze tachtig dagen had om de virtuele wereld rond te reizen, zoals Phileas Fogg de held in het boek van Jules Verne in tachtig dagen de werkelijke wereld rondreisde. In dit boek kijkt ze terug en geeft de kennis en inzichten die ze verwierf. Informatie: www.swpbook.com.

Rectificatie

Bij de recensie van *Verder met burgerschap in het onderwijs* van de Onderwijsraad in het decembernummer van *Maatschappij & Politiek* zijn de verkeerde boekgegevens geplaatst. De juiste informatie luidt:

Onderwijsraad, *Verder met burgerschap in het onderwijs*, Den Haag, 2012. Dit rapport is te downloaden en te bestellen via de site van de Onderwijsraad: www.onderwijsraad.nl.

Het komende nummer van *Maatschappij & Politiek* verschijnt op 25 maart 2013.

Maatschappij & Politiek

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

Redactie

Bas Banning, Wolter Blankert, Radboud Burgsma, Douwe van Domselaar, Coen Gelinck, Hans van der Heijde (hoofdred.), Lieke Meijs, Gerard van Rossum, Anique ter Welle, Jeff Peck (correspondent New York, VS).

Eindredactie

Maarten Cras

Vormgeving

Addy de Meester

Opmaak

Ron Zijlmans

Omslagfoto

Raad van State

Druk

Drukkerij Haasbeek

Uitgever

ProDemos

Hofweg 1H

2511 AA Den Haag

telefoon 070 7504646

e-mail: uitgeverij@prodemos.nl

Redactiesecretariaat

ProDemos

Hofweg 1H

2511 AA Den Haag

telefoon 070 7504646

e-mail menp@prodemos.nl

www.maatschappijenpolitiek.nl

Abonnementenprijzen M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

Nieuwe abonnementen

Abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan na ontvangst van het abonnementsgeld. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Abonnementen kunnen ook worden aangegaan met terugwerkende kracht. Dit is echter afhankelijk van de voorraad oude nummers. Aanmelding van nieuwe abonnees bij de uitgever.

Beëindiging abonnement

Opzegging schriftelijk tot 1 december van het lopende abonnementsjaar.

Auteursrecht

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk.

In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

Advertenties

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.

Of op aanvraag bij de uitgever,

telefoon 020 5217600.

Kopij en mededelingen

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

ISSN 1566-1555

NIEUW!

Dilemma

maatschappijleer voor
bovenbouw havo | vwo

Dilemma brengt beweging

Een nieuwe frisse kijk op maatschappijleer: Dilemma. Geschreven door een sterk team van vakdidactici en docenten, met hart voor de leerling. Vanuit herkenbare en prikkelende onderwerpen de leerlingen raken. Op zoek gaan naar de dilemma's achter de actualiteit. Diepgang en samenhang. Zoals maatschappijleer hoort te zijn.

Dilemma is vanaf november 2013 beschikbaar.

Laat u inspireren door Dilemma en praat mee.
Scan nu de QR code.